

Ställningsfullmaktens utveckling i nordisk rätt

Examensarbete 20 poäng i civilrätt

Innehåll

Förkortningar	3
1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte	4
1.3 Avgränsningar	4
1.4 Metod och disposition	5
2. Introduktion till fullmaktsrätten	5
2.1 Rättshandlande genom fullmäktig	5
2.2 De olika rättsliga relationerna vid fullmakt	5
2.2.1 Relationen huvudman - tredje man	5
2.2.2 Relationen huvudman – fullmäktig	6
2.2.3 Relationen fullmäktig - tredje man	6
2.3 Något om fullmaktsrättens historia	6
2.3.1 Inledning	6
2.3.2 Romersk rätt	7
2.3.3 Nordisk rätt	8
2.3.4 Något om angloamerikansk rätt	9
2.4 Fullmaktens grundlag: vilja eller påföljd?	10
3. Fullmakt enligt avtalslagen	10
3.1 Lagens tillämpningsområde	10
3.1.1 Lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område	10
3.1.2 Något om organbehörighet	11
3.2 Grundläggande regler om fullmakt	11
3.2.1 Inledning	11
3.2.2 Fullmaktskapitlets portalstadgande	12
3.3 Självständiga fullmakter och uppdragsfullmakter	12
3.3.1 Inledning	12
3.3.2 Självständiga fullmakter	12
3.3.3 Uppdragsfullmakter	13
3.4 Behörighet och befogenhet	13
3.5 Rekvisitet ”i fullmaktsgivarens namn”	14
3.6 Rättsläget vid handlande utan erforderlig fullmakt	15
3.6.1 Inledning	15
3.6.2 Bundenhet för huvudmannen pga. efterföljande omständigheter	15
3.6.3 Fullmäktigens ersättningsansvar enligt 25 § AvtL	15
4. Ställningsfullmakt enligt avtalslagen	16
4.1 Inledning	16
4.2 Lagens rekvisit	17
4.2.1 Inledning	17
4.2.2 Mellanmannen skall inta en ”ställning”	18
4.2.3 Ställningen skall vara grundad på ”avtal” med huvudmannen	18
4.2.4 Enligt ”lag eller sedvänja” följer med viss behörighet	19
4.2.5 Mellanmannen måste företa rättshandlingar i ”huvudmannens namn”	20

4.2.6 Företagna rättshandlingar måste ”falla inom ramen för behörighetens gränser”	20
4.2.7 Medkontrahenten får ”inte vara i ond tro” beträffande förekomsten av inskränkande föreskrifter	21
4.3 Ställningsfullmakt enligt sedvänja	21
4.3.1 Inledning	21
4.3.2 Svenska rättsfall	21
4.3.3 Danska och norska rättsfall	30
4.4 Sammanfattande kommentarer	32
4.4.1 Inledning	32
4.4.2 Fastställande av sedvänja	32
4.4.3 Omständigheter som har betydelse för bedömningen av ställningsfullmaktens gränser	32
5. Tolerans- och kombinationsfullmakt	33
5.1 Introduktion	33
5.1.1 Inledning	33
5.1.2 Kännetecken	33
5.1.3 Tolerans- och kombinationsfullmakt som särskilda fullmaktstyper	34
5.1.4 Intresseavvägning: huvudman – tredje man	35
5.2 Närmare om toleransfullmakt	36
5.2.1 Svenska rättsfall	36
5.2.2 Danska och norska rättsfall	37
5.3 Närmare om kombinationsfullmakt	39
5.3.1 Svenska rättsfall	39
5.3.2 Danska och norska rättsfall	43
5.4 Sammanfattande kommentarer	45
5.4.1 Inledning	45
5.4.2 Rättsfall rörande tolerans- och kombinationsfullmakt	45
6. Avslutning	46
6.1 Ställningsfullmaktens utveckling	46
6.1.1 Ställningsfullmakt enligt sedvänja	46
6.1.2 Tolerans- och kombinationsfullmakt	46
6.2 Ställningsfullmaktens framtid	47
6.2.1 Inledning	47
6.2.2 Ställningsfullmaktens framtid	47
Käll- och litteraturförteckning	49
Rättsfallsregister	50

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolens domar
CISG	United Nations Convention on Contract for the International Sales of Goods
AvtL	Lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
FörsL.	Obligationsrättskommitténs förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, lag m.m. om avbetalningsköp., Stockholm 1914
HB	Handelsbalken
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
NRt	Norsk Retstidende
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning II
PECL	Principles of European Contract Law
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RG	Rettens Gang
RH	Rättsfall från hovrätterna
SvJT	Svensk juristtidning
TfR	Tidsskrift for rettsvitenskap
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen
UNIDROIT	Institut international pour l'unification du droit privé (Principles of International Commercial Contracts)

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Fullmaktsrätten utgör ett klassiskt område inom förmögenhetsrätten och området regleras bl.a. i avtalslagens andra kapitel. Huvudfrågan inom fullmaktsrätten är hur och i vilken omfattning fullmäktigen kan binda fullmaktsgivaren. Man talar i detta sammanhang om fullmäktigens behörighet eller förmåga att binda fullmaktsgivaren. För de flesta fullmaktstyper är det förhållandevis lätt att fastställa behörighetens gränser. Detta gäller t.ex. för den skriftliga fullmakten, 16 § AvtL, eller för ställningsfullmakten då behörigheten följer av lag, 10 § 2 st. AvtL. Betydande gränsdragningsproblem kan däremot uppkomma för ställningsfullmakten då behörigheten följer av sedvänja, 10 § 2 st. AvtL.

Ställningsfullmakt är den praktiskt mest viktiga fullmaktstypen och det finns förhållandevis många rättsfall som rör frågan om ställningsfullmaktens gränser.¹ Då fullmäktigens behörighet följer av sedvänja, kopplas behörigheten till vad som gäller i allmänhet inom en viss bransch och inte till vad motparten uppfattar i en individuell situation.² Det kan emellertid vara svårt för en motpart att veta när en mellanmans behörighet följer av sedvänja och hur långt denna behörighet i så fall sträcker sig.³ Avtalslagens regler om ställningsfullmakt har inte ansetts ge motparten tillräckligt skydd i alla de situationer där denne har en befogad anledning att räkna med att fullmakt föreligger. Inom doktrin och praxis har därför utvecklats regler för tolerans- och kombinationsfullmakt, vilka är tillämpliga i situationer då behörighet inte föreligger enligt sedvänja men då det ändå är rimligt att huvudmannen blir bunden.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är framförallt att undersöka hur ställningsfullmakten har utvecklats mot tolerans- och kombinationsfullmakten men också att undersöka om utvecklingen av ställningsfullmakten har skett parallellt i de nordiska länderna.

1.3 Avgränsningar

Tyngdpunkten för redogörelsen ligger på svensk rätt men även dansk och norsk rätt kommer att behandlas. Rättsordningarna i Sverige, Danmark och Norge har av kulturella och historiska skäl stora likheter med varandra. Likheterna är särskilt tydliga på avtalsrättens område då avtalslagen har tillkommit genom ett nordiskt samarbete. Med tanke på den nordiska rättslikheten på det här behandlade området, kan de nordiska rättsfallen användas för att tolka de svenska reglerna om ställningsfullmakt. Det nordiska rättsliga materialet kan därför ligga till grund för uttalanden om innehållet i svensk rätt.

Tyngdpunkten för redogörelsen ligger vidare på rättsutvecklingen inom området från senare tid. Tidigare rättsfall kommer t.ex. endast att beröras då de har en principiell betydelse för ställningsfullmaktens utveckling.

Undersökningen av ställningsfullmaktens utveckling kommer framförallt att ske genom att beskriva och analysera den praktiska tillämpningen av reglerna. I framställningen kommer därför mindre utrymme att ges till att beskriva olika avtalsrättsliga teorier.

¹ Det kan t.ex. nämnas att det på kort tid har avgjorts tre rättsfall i HD, vilka alla rörde frågan om en banktjänsteman i chefsställning var behörig att vidta vissa åtgärder med bindande verkan för banken, se NJA 2001 s. 191 I och II och NJA 2002 s. 244

² Gorton, On demand-garanti och fullmaktsfrågor, s. 314

³ A. st.

1.4 Metod och disposition

I uppsatsen har jag använt mig av en traditionell juridisk metod. Detta innebär att jag har studerat förarbeten, lagar, rättspraxis och doktrin på området.

Uppsatsen inleds med ett kapitel benämnt ”*Introduktion till fullmaktsrätten*”. Syftet med detta kapitel är bl.a. att sätta fullmaktsrätten i ett sammanhang för att på så sätt få en ökad förståelse för institutet ställningsfullmakt. Därefter följer i kapitel 3, ”*Fullmakt enligt avtalslagen*”, en redogörelse för avtalslagens systematik och regler på området. I kapitel 4, ”*Ställningsfullmakt enligt avtalslagen*”, redogörs närmare för ställningsfullmaktens rekvisit samt för rättsfall som rör ställningsfullmaktens gränser. I kapitel 5, ”*Tolerans- och kombinationsfullmakt*”, redogörs närmare för regler och rättsfall som rör tolerans- och kombinationsfullmakt. I kapitel 6, ”*Avslutning*”, ges avslutande kommentarer om ställningsfullmaktens utveckling på senare tid samt om ställningsfullmaktens framtid.

De två inledande kapitlen av uppsatsen har således en deskriptiv karaktär medan de tre avslutande har en mer utredande karaktär, där fokus ligger på en förhållandevis omfattande presentation och analys av rättspraxis och doktrinuttalanden.

2. Introduktion till fullmaktsrätten

2.1 Rättshandlande genom fullmäktig

Under mera utvecklade samhällsförhållanden är det nödvändigt att ha ett rättssystem som möjliggör rättshandlande genom representant, dvs. att rättshandlingar kan företas med hjälp av annans medverkan. Ett rättssystem med representation medför att resurs- och arbetsfördelningen i samhället blir effektivare; organisationer kan utvecklas och den ekonomiska omsättningen gynnas.

Rättshandlande genom representant behandlas inom mellanmansrätten. Kännetecknande för mellanmansrätten är att mellanmannen uppträder för annans räkning.⁴ Mellanmansrätten involverar alltid (minst) tre parter: den som låter sig representeras av annan, *huvudmannen*, representanten, *mellanmannen*, samt *motparten*, i avtalslagen kallad *tredje man*.⁵ Fullmäktig, kommissionär, handelsagent och prokurist är exempel på några mellanmän.

Den praktiskt mest viktiga representationsformen inom mellanmansrätten är fullmakten. Med fullmakt menas att en person uppträder på en annan persons vägnar så att rättsverkningarna direkt träffar huvudmannen, medan den rättshandlande själv står helt utanför rättsförhållandet. Fullmakten betecknas som aktiv då fullmäktigen utför en rättshandling i huvudmannens namn, och passiv då fullmäktigen endast mottar rättshandlingar som riktas mot huvudmannen.⁶ Regler om fullmakt finns i andra kapitlet avtalslagen.⁷ Förutom att reglerna om fullmakt beskriver rättshandlande genom fullmäktig, har de också sin betydelse i att de kompletterar reglerna för andra mellanmän.⁸

2.2 De olika rättsliga relationerna vid fullmakt

2.2.1 Relationen huvudman - tredje man

Huvudfrågan inom fullmaktsrätten, liksom i övrig mellanmansrätt, är hur och i vilken omfattning fullmäktigen kan binda huvudmannen. Denna fråga tar sikte på relationen mellan

⁴ Woxholth, *Avtaleinngåelse i og utenfor avtaleloven*, s. 150

⁵ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 152

⁶ Dotevall, *Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet*, s. 20

⁷ Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, dansk lag: lov nr. 242 af 8. Maj 1917 ”Om Aftaler og andre Retshandler paa Formuerettens omraade” och norsk lag: lov om avslutning av avtaler, om fuldmagt og om ugyldige viljeserklæringer 31. mai 1918

⁸ Lyng Andersen, Madsen, Nørgaard, *Aftaler og mellemmand*, s.269

huvudmannen och tredje man. Denna relation brukar inom mellanmansrätten betecknas som det *yttre förhållandet*. Det är huvudsakligen denna yttre relation som, relativt detaljerat, regleras i andra kapitlet avtalslagen.⁹

2.2.2 Relationen huvudman - fullmäktig

Relationen mellan huvudmannen och fullmäktigen brukar betecknas som det *inre förhållandet*. Det inre förhållandet berörs i avtalslagen endast i den mån det har betydelse för det yttre förhållandet, dvs. för frågan om huvudmannen är bunden av fullmäktigens rättshandlande.¹⁰

Relationen mellan fullmaktsgivaren och fullmäktigen grundar sig vanligen på ett uppdrags- eller sysslomannaavtal. Regler om sysslomän återfinns för svensk del i 18 kap. HB, vilket var det allmänna fullmaktskapitel innan avtalslagen kom till.¹¹ Avtalet innebär att sysslomannen har i uppdrag och, åtminstone om vederlag utgår, är förpliktigad att rättshandla för huvudmannens räkning. Fullmäktigen skall således ta tillvara på huvudmannens intressen och följa dennes föreskrifter. Vid pliktförsummelse gäller allmänna regler om culpa.¹²

Sysslomannaskapet eller uppdraget kan avse en enstaka transaktion, t.ex. ett köp, men kan också ingå som ett led i en mera omfattande verksamhet för huvudmannens räkning. I det senare fallet kan relationen grunda sig på ett anställningsavtal och då tillämpas arbetsrättsliga regler på det interna förhållandet. I andra fall, då fullmäktigen inte anses vara anställd, kallas avtalet för uppdragsavtal. Uppdragsavtalet har i denna bemärkelse en vidare betydelse än det tidigare nämnda sysslomannaskapet och kan t.ex. avse en fullmäktig som är självständig företagare.¹³

2.2.3 Relationen fullmäktig - tredje man

Huvudregeln inom fullmaktsrätten är, som tidigare nämnts, att fullmäktigen står utanför rättsförhållandet mellan huvudmannen och tredje man. Genom fullmäktigens rättshandling med tredje man, kommer han således i normalfallet inte i något rättsförhållande till denne. Detta är skälet till att relationen mellan fullmäktigen och tredje man är sparsamt reglerat i lagen.¹⁴

Om fullmäktigen handlar med stöd av fullmakt uppkommer alltså inga rättsverkningar för honom genom rättshandlingen. Om fullmäktigen däremot handlar utan erforderlig fullmakt kan rättsverkningar inträda för fullmäktigen. I dessa fall är huvudmannen inte bunden av fullmäktigens handlande och fråga kan då uppkomma om tredje man kan vända sig mot fullmäktigen och kräva ersättning för det positiva kontraktsintresset. Fullmäktigens ersättningsansvar till tredje man regleras i 25 § AvtL. Denna fråga hör emellertid inte till den egentliga mellanmansrätten utan till ersättningsrätten.¹⁵

2.3 Något om fullmaktsrättens historia

2.3.1 Inledning

Utvecklingen av de nordiska ländernas rättsordningar har i stor utsträckning skett parallellt.¹⁶ De olika rättsordningarna har i hög grad haft gemensamma praktiska och teoretiska utgångspunkter och likheterna mellan rättsordningarna har på senare tid ökat, bl.a. genom det

⁹ Lyng Andersen, Madsen, Nørgaard, Aftaler og mellemænd, s. 273

¹⁰ A. a. s. 273 och 309

¹¹ I Danmark och Norge regleras det inre förhållandet främst inom ansættelses- eller funktionærretten

¹² Lyng Andersen, Madsen, Nørgaard, Aftaler og mellemænd, s. 310

¹³ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 158

¹⁴ A. a. s. 159

¹⁵ A. st., Woxholt, Avtaleinngåels i og utenfor avtaleloven, s. 150

¹⁶ Stang, Innledning til formueretten, s. 63

nordiska samarbetet vid utformningen av avtalslagen.¹⁷ På grund av den samstämmighet som råder mellan de nordiska rättsordningarna, finns det skäl att behandla fullmaktsrättens utveckling i de nordiska länderna i ett sammanhang.

Den fullmaktslära som kommit till uttryck i avtalslagen, bygger i stor utsträckning på den avtalsrätt som utvecklades i Tyskland under slutet av 1800-talet.¹⁸ Den tyska rätten har i sin tur varit starkt influerad av romersk rätt. För att få en bättre förståelse för fullmaktsrättens utveckling i Norden, kan det därför finnas ett värde i att ge en kort beskrivning av synen på fullmaktsinstitutet i det romerska samhället och i 1800-talets Tyskland.

2.3.2 Romersk rätt

Fullmaktsinstitutet fick aldrig något principiellt erkännande i den romerska rätten.¹⁹ På sjö- och handelsrättens område fanns det emellertid redan i den romerska rätten mera direkta förebilder till den moderna rätts fullmaktsbegrepp.²⁰ Bakgrunden till bristen på generella fullmaktsregler i det romerska samhället har såväl en praktisk som en teoretisk sida;

Behovet av fullmaktsregler var troligen inte särskilt stort eftersom det romerska samhället befann sig på agrarstadiet. Slavsystelet och de statusrelationer som utvecklats inom familjen bidrog förmodligen också till att fullmaktsinstitutet saknades. Inom ramen för familjen ansågs t.ex. en person kunna förvärva rättigheter för, och ibland även förpliktiga, någon annan. Detta var en form av *mandat* eller uppdrag som inte hade några verkningar gentemot tredje man.²¹

Bristen på fullmaktsregler har vidare förklarats bero på romarnas konservativa syn på rätten.²² I den romerska rätten var t.ex. upprättandet av kontrakt strikt formbundet, fordringsöverlåtelser omöjligt och tredjemansavtal uteslutet.²³ Den romerska rätten gjorde ingen skillnad på fullmakt och tredjemansavtal. Tredjemansavtalet kan visserligen sägas vara besläktat med fullmakten men skillnader finns. Vid tredjemansavtal erhåller en annan än avtalsparterna en rättighet till följd av avtalet, medan vid fullmakt ingår utomstående, fullmäktigen, avtalet.²⁴

Med stigande utveckling av handeln ökade emellertid behovet i det romerska samhället för att kunna rättshandla genom ställföreträdare. Detta behov tillgodoseddes genom att ombilda och utveckla de rättsgrundsatser som fanns för mandatet. Mandatet grundade ursprungligen, som tidigare antytts, endast rättigheter och skyldigheter mellan ”uppdragsgivaren”, *mandanten*, och ”uppdragstagaren”, *mandatarien*. För att uppnå det resultat, som i den moderna rätten uppnås genom fullmaktsinstitutet, gav man mandatet liknande rättsverkningar som detta. Följden av detta blev att fullmakten kom att betraktas som den yttre sidan av mandatet och sammanblandades med detta.²⁵

Även om fullmaktsinstitutet aldrig fick ett principiellt erkännande i den romerska rätten erkändes rätten till direkt representation i praktiken i några enstaka fall. Ett sådant fall, som är av särskilt intresse för denna uppsats, är situationen då en person anlidade en annan till att vara föreståndare för en butik eller annan verksamhet. Personen som anlidade föreståndaren blev då ansvarig för de rättshandlingar som föreståndaren, *institorn*, ingick inom ramen för sin ställning.²⁶

¹⁷ Stang, Innledning til formueretten, s. 63, Avtalslagens upphovsmän är Almén (Sv), Jul. Lassen (Da) och Stang (No)

¹⁸ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 59

¹⁹ NJA II 1915 s. 185

²⁰ A. a. s. 186

²¹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 57 f., Jørgensen, Juristen 1968, s. 404

²² Arnholm, Privatrekt II, s. 125

²³ Jørgensen, Juristen 1968, s. 404

²⁴ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 58

²⁵ NJA II 1915 s. 185

²⁶ Tamm, Romersk rätt och europeisk rättsutveckling, s. 179

2.3.3 Nordisk rätt

Möjligheten att rättshandla genom fullmäktig erkändes i Norden redan i landskapslagarna från 1100- och 1200-talet.²⁷ I våra äldre rättskällor fanns emellertid inte några allmänna stadganden som reglerade den inre relationen mellan huvudman och fullmäktig. Då behovet ökade för sådan reglering, använde man sig av den romerska rättens bestämmelser om mandat.²⁸

Den romerska rätten fördes in i nordisk rätt genom inflytandet från Tyskland.²⁹ De nordiska länderna hade redan genom Hansaförbundet fått täta kontakter med Tyskland och i takt med den ökande handeln, ökade också det tyska inflytandet på den nordiska rätten.³⁰

Införandet av mandatet i nordisk rätt medförde emellertid problem då reglerna för mandat kom att sammanblandas med de inhemska reglerna för fullmakt. Fullmakten uppfattades som den yttre sidan av mandatet och denna syn präglade även den senare lagstiftningen i ämnet, bl.a. de svenska bestämmelserna i 1734 års lag.³¹

Konstruktionen med mandat som förklaring till fullmaktsverkningarna kom att dominera de nordiska och kontinentaleuropeiska rättsordningarna ända fram till mitten av 1800-talet.³² Under 1800-talets andra hälft präglades Europa av industrialismen.³³ Genom övergången till produktionssamhället expanderade de europeiska ekonomierna kraftigt. Under denna tid blev utvecklingen av fullmaktsregler en av de viktigaste uppgifterna för rättsordningen.³⁴

Rättshandlande genom fullmäktig diskuterades livligt i Tyskland under 1800-talet men genombrottet för fullmaktsrätten kom först under 1860-talet då *Laband* gjorde en skarp skillnad mellan fullmakt och uppdrag. Laband menade att fullmakten bestod av två sidor där den ena rörde förhållandet mellan huvudmannen och tredje man och den andra förhållandet mellan huvudmannen och fullmäktigen. Genom att skilja på dessa båda sidor kunde man lättare förklara att det är fullmäktigen som rättshandlar och inte huvudmannen.³⁵ Beträktningsättet att fullmakt och uppdrag var två olika institut, kom att präglade fullmaktsrätten i både Tyskland och Norden.³⁶

Under slutet av 1800-talet framlade *Lenel* en teori om fullmakt. Lenel utgick från Labands fullmaktslära men hade en annan syn på fullmaktsförklaringens konstruktion. Enligt Laband stiftades fullmakten genom ett konsensusavtal. Genom detta avtal kom huvudmannen och fullmäktigen överens om att de rättshandlingar som fullmäktigen företog i huvudmannens namn, skulle få samma rättsverkningar som om huvudmannen själv hade företagit rättshandlingen. Laband menade att fullmakten hade verkningar, inte bara i relationen mellan huvudmannen och tredje man, utan också i relationen mellan huvudmannen och fullmäktigen. Mellan huvudmannen och fullmäktigen kunde det således föreligga både ett fullmaktsavtal (t.ex. fullmakt att köpa något) och ett uppdragsavtal (vilket förutom uppdraget att köpa något kunde innefatta inskränkande instruktioner som t.ex. att inte överskrida ett visst pris). Enligt Lenel bestod fullmaktsförklaringen inte av ett konsensusavtal utan av en ensidig viljeförklaring från huvudmannen. Denna viljeförklaring riktade sig inte till fullmäktigen utan

²⁷ Hov, Avtalerett, s. 341, Stang, Innledning til formueretten, s. 356, NJA II 1915 s. 186

²⁸ NJA II 1915 s. 186

²⁹ Utgångspunkten för rättsutvecklingen i de nordiska länderna var den germanska rätt som kom till uttryck i våra lagar från medeltiden. Till skillnad från stora delar av övriga Europa, var receptionen av främmande rätt, så som t.ex. romersk rätt, under lång tid begränsad i Norden. Under denna tid utvecklades därför de nordiska rättsordningarna i stor utsträckning genom en inre utveckling av den germanska rätten, se vidare Stang, Innledning til formueretten, s. 63 ff.

³⁰ Stang, Innledning til formueretten, s. 66

³¹ NJA II 1915 s. 186

³² Jørgensen, Juristen 1968, s. 407

³³ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 59

³⁴ A. st.

³⁵ A. a. s. 100 f.

³⁶ A. a. s. 101

endast till tredje man.³⁷ Lenels fullmaktslära fick begränsat inflytande i Tyskland men har haft avgörande inflytande på lagstiftningen i Norden.³⁸

Den nordiska fullmaktsrätten var starkt influerad av tysk rätt men nordisk doktrin kan även visa upp självständiga insatser på fullmaktslärans område.³⁹

I Sverige hade *Trygger*, ungefär samtidigt som Laband, motsvarande tankar som denne om att fullmakten borde separeras från mandatet.⁴⁰ Trygger konstaterade att det är nödvändigt att göra en skarp skillnad mellan fullmakt och mandat för att rätt förstå fullmaktsinstitutet.⁴¹ Den strikta uppdelningen mellan fullmakt och uppdrag genomfördes vid utformningen av avtalslagen. Trygger gjorde även en uppdelning mellan öppna och slutna fullmakter. Med öppna fullmakter avsågs sådana som riktades till tredje man och med slutna fullmakter sådana som var direkt riktade till fullmäktigen.⁴²

I Norge hade *Stang*, ungefär samtidigt som Lenel och oberoende av denne, tagit upp samma tankegångar som Lenel om att fullmakten var en viljeförklaring som riktade sig till tredje man.⁴³ Enligt Stang karaktäriseras fullmakten dels av de rättsföljder den får och dels av att dessa rättsföljder beror på en viljeförklaring från huvudmannen till tredje man. Med fullmaktens rättsföljder åsyftas att de rättshandlingar som fullmäktigen företar eller mottar för huvudmannens räkning, har samma verkningar som om det var huvudmannen själv som företagit eller mottagit dem. Det som utmärker Stangs definition är det senare påståendet, att fullmakten skall bero på en rättshandling med tredje man som adressat. Denna uppfattning har, genom Stangs inflytande, präglat de tankegångar som ligger bakom avtalslagens regler om fullmakt.⁴⁴

2.3.4 Något om angloamerikansk rätt

Den angloamerikanska fullmaktsrätten har tagit en annan utvecklingsväg än den kontinentaleuropeiska.⁴⁵ I angloamerikansk rätt behandlas fullmakten inom ramen för *agencyreglerna*, vilka har vuxit fram ur rättsförhållandet mellan *master* och *servant*. Själva bemyndigandet att handla på annans vägar, liksom behörigheten, kallas *authority*. Agency grundas i första hand på avtal mellan huvudmannen, *the principal*, och mellanmannen, *the agent*. Precis som i kontinentaleuropeisk rätt, kan ett fullmaktsförhållande även uppkomma till följd av att ett uppträdande på huvudmannens sida har ingett motparten intrycket av att behörighet föreligger. Den närmaste motsvarigheten till tolerans- och kombinationsfullmakt är i engelsk rätt *apparent authority*. Det finns emellertid ingen självständig fullmaktsform i angloamerikansk rätt som motsvarar avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Det finns dock stora likheter mellan ställningsfullmakt och vad som kallas *implied authority*. Inom agencyläran finns, utöver *apparent* och *implied authority*, flera andra ”behörighetstyper” vilka jag emellertid inte kommer att beröra närmare.⁴⁶

Den angloamerikanska rättsordningen har, jämfört med den kontinentaleuropeiska, en mer pragmatisk syn på fullmaktsrätten. Agencyläran har utvecklats allteftersom praktiska behov har uppkommit i handelslivet och den har främst tillkommit genom domarskapad rätt. Den angloamerikanska fullmaktsrätten bygger alltså inte i samma utsträckning på teorier och principer som den kontinentaleuropeiska. Nordisk fullmaktsrätt bygger exempelvis på *representationsprincipen*, vilken innebär att endast huvudmannen blir berättigad och förpliktad av mellanmannens rättshandling. I angloamerikansk avtalsrätt är utgångspunkten att rätt och plikt skall följas åt

³⁷ Grönholm, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 54 ff.

³⁸ Arnholm, Privatrett II, s. 129

³⁹ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 75

⁴⁰ Denna uppfattning återfinns senare i Tryggers arbete från 1884, ”*Om fullmakt såsom civilrättsligt institut*”, motsvarande distinktion gjordes även i Danmark av Ørstedt i ”*Handbuch über die dänische und norwegische Gesetzkunde, VI*” från 1835

⁴¹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 101

⁴² A. st.

⁴³ Stang utvecklade senare sin syn på fullmaktsrätten i arbetet ”*Innledning til formueretten*” från 1911

⁴⁴ Arnholm, Privatrett II, s. 129, Jørgensen, Kontraktret, Bind 1, s. 100

⁴⁵ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 126

⁴⁶ Inom agencyläran finns även behörighetstyper som t.ex. *actual*, *incidental* och *ostensible authority* samt *undisclosed principal*, se vidare Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 126 ff., Adlercreutz, Introduktion till komparativ och internationell avtalsrätt, s. 35 f.

och motsvara varandra. Huvudmannens bundenhet förklaras därför inte utifrån representationsprincipen utan motiveringen är istället att huvudmannen och mellanmannen identifieras med varandra.⁴⁷

Trots att nordisk och angloamerikansk fullmaktsrätt har olika teoretiska utgångspunkter, ser det praktiska resultatet vid tillämpningen av de olika fullmaktsreglerna i stort sett likadant ut. En skillnad mellan rättsordningarna är emellertid att huvudmannen i angloamerikansk rätt i större utsträckning ansvarar för den skada som mellanmannen vållar.⁴⁸

2.4 Fullmaktens grundlag: vilja eller påföljd

Den nordiska fullmaktsläran grundar sig traditionellt på viljeteorin och i motiven till avtalslagen har fullmakten därför definierats som ”... *en till tredje man riktad viljeförklaring av huvudmannen*...”.⁴⁹ Ett fullmaktsförhållande enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt, kan uppkomma både till följd av huvudmannens uttryckliga eller ”tysta” viljeförklaring. En tyst viljeförklaring visar sig t.ex. genom huvudmannens passivitet eller konkludenta handlande. Någonstans passeras dock gränsen för att det skall anses som rimligt att tolka ett beteende på huvudmannens sida som en tyst viljeförklaring. I dessa fall är det lämpligare att tala om nybildningar i anslutning till avtalslagens regel om ställningsfullmakt, dvs. om tolerans- eller kombinationsfullmakt.⁵⁰

I rättsfall som rör tolerans- eller kombinationsfullmakt uppkommer en fullmaktssituation till följd av en kombination av omständigheter, vilka kan härledas till huvudmannen och som har ingett motparten ett befogat intryck av att fullmakt föreligger. Huvudmannen blir i dessa situationer bunden därför att han har förhållit sig passiv i en situation där han, enligt gängse betraktelsesätt, borde ha ingripit för att undanröja detta yttre intryck av behörighet. Det skulle vara verklighetsfrämmande att ”förklara” uppkomsten av tolerans- eller kombinationsfullmakten utifrån huvudmannens vilja att bli bunden. Bundenheten kan i dessa fall istället ses som en *påföljd* eller *sanktion* mot ett oönskat uppträdande från huvudmannens sida. Det är emellertid inte fråga om ett ”antingen eller” resonemang utan grunden för ställningsfullmakten och anslutande fullmaktstyper är en kombination av vilja och påföljd.⁵¹

Jämfört med vid avtalslagens tillkomst, har man alltså idag en mer pragmatisk syn på fullmaktsrätten.

3. Fullmakt enligt avtalslagen

3.1 Lagens tillämpningsområde

3.1.1 Lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

Såsom framgår av avtalslagens rubrik, är lagen tillämplig på *avtal och andra rättshandlingar*⁵² på förmögenhetsrättens område. Detta innebär att lagen endast är tillämplig

⁴⁷ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 99 och 126 ff.

⁴⁸ Agencyreglerna har aldrig frigjorts från principen om *respondeat superior*, dvs. att principalen ansvarar för de skador som underlydande vållar, se vidare Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 126 ff.

⁴⁹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 65, Försl. s. 62

⁵⁰ Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 434

⁵¹ Påföljdstanken finns t.ex. inbyggd i avtalslagens regler om ställningsfullmakt eftersom det, enligt 15 § AvtL, krävs ett effektivt avlägsnande av mellanmannen för att fullmakten skall upphöra. Om huvudmannen underlåter att göra detta får han alltså finna sig i att bli bunden av vad mellanmannen företar inom ramen för sin ställning. Viljetanken kan också sägas finnas inbyggd i reglerna för kombinationsfullmakt eftersom huvudmannen, enligt 19 § AvtL, har möjlighet att försätta motparten i ond tro genom ett särskilt meddelande, se vidare Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 66 och Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 198

⁵² Begreppet rättshandling har definierats i avtalslagens förarbeten såsom omfattande ”*alla viljeförklaringar, vilka hava till syfte att grundlägga, förändra, eller upphäva ett rättsförhållande*”, se Försl. s. 116. Denna

på fullmakter som grundar sig på huvudmannens vilja och inte på fullmakter som grundar sig på lag eller myndighets förordnande. Som exempel på personer som företräder annan pga. lag eller myndighets förordnande, *legala ställföreträdare*, kan nämnas testamentsexekutorn, konkursförvaltaren och förmyndare enligt föräldrabalken. Rättsverkningarna vid legalt ställföreträdarskap är desamma som vid fullmakt men den rättsliga grunden för behörigheten är alltså en annan.

Avtalslagen är vidare endast tillämplig på fullmakter inom *förmögenhetsrättens område*. Lagen är således inte tillämplig på fullmakter som används inom t.ex. den offentliga rätten, familjerätten eller processrätten. Som exempel på fullmakter eller företrädarskap som faller utanför förmögenhetsrätten kan nämnas rättegångsfullmakt och fullmakt att utöva annans rösträtt vid allmänna val.⁵³ Avtalslagens fullmaktsregler kan emellertid i stor utsträckning tillämpas analogt på dessa områden.⁵⁴

3.1.2 Något om organbehörighet

Den behörighet som tillkommer t.ex. styrelseledamöter i ett aktiebolag eller delägare i ett handelsbolag kallas *organbehörighet* och behandlas av tradition främst inom associationsrätten. Det finns emellertid starka beröringspunkter mellan vad som gäller om organhandlande och reglerna om fullmakt.

I likhet med en fullmäktig, kan t.ex. styrelsen i ett aktiebolag anses företräda "huvudmannen", dvs. den juridiska personen eller aktieägarna. Styrelsens kompetens kan, precis som fullmäktigens, begränsas av huvudmannens anvisningar. Till skillnad från fullmäktigen begränsas dock styrelsens kompetens inte bara av aktieägarnas anvisningar utan även av bolagsordningen och aktiebolagslagen. En annan skillnad mellan handlande genom fullmäktig och organ, är att fullmaktsgivaren och fullmäktigen enligt avtalslagens terminologi måste vara två skilda personer. Styrelseledamöterna däremot, utgör endast ett led i aktiebolagets organisation och handlande genom organ är en nödvändighet eftersom aktiebolaget självt inte kan företa någon rättshandling.⁵⁵

3.2 Grundläggande regler om fullmakt

3.2.1 Inledning

Avtalslagens kapitel om fullmakt, 10-27 §§, ger ingen uttömmande reglering för fullmaktsinstitutet utan avsikten med kapitlet är främst att ange när *normala fullmaktsverkningar*⁵⁶ inträder. Kapitlet innehåller således en rad kasuistiska regler vilka får kompletteras med bl.a. allmänna kontraktsrättsliga principer.⁵⁷ De grundläggande reglerna om fullmakt och dess rättsverkningar finns i 10 och 11 §§. Beskrivningen av de olika typerna av fullmakt och hur dessa uppkommer sker indirekt via reglerna om återkallande av fullmakt i 12-20 §§ samt i 10 § 2 st.⁵⁸ Konsekvenserna för mellanmannen i förhållande till motparten vid handlande utan erforderlig fullmakt regleras i 25 §.

Reglerna om fullmakt är dispositiva såtillvida att en fullmaktsgivare som uttrycker sig klart och tydligt alltid har möjlighet att anpassa fullmaktens omfång efter vad han i varje ögonblick önskar. Eftersom det är önskvärt att skydda tredje man i god tro, begränsas emellertid

definition omfattar även sådana viljeförklaringar som har till uppgift att bevara ett rättsförhållande, se vidare t.ex. Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 71 f.

⁵³ NJA II 1915 s. 187

⁵⁴ A. st., Almén - Eklund, Lagen om avtal, s. 44

⁵⁵ NJA II 1915 s. 187, Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 151, Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 23 f.

⁵⁶ Uttrycket *normala fullmaktsverkningar* syftar på det bestämda partbindningsmönster där huvudmannen blir bunden som part och mellanmannen står utanför. Detta partsbindningsmönster är emellertid inte unikt för fullmakten utan kan även uppnås med andra rättsfigurer. Det som är specifikt för fullmakten är att de normala fullmaktsverkningarna, partsbindningen, inträder pga. den grupp av rättsregler som benämns fullmaktsregler. Det är denna regelgrupp som förekommer i andra kapitlet avtalslagen, se vidare Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 141 och Grönfors, Avtalslagen s. 97

⁵⁷ NJA II 1915 s. 188, Woxholth, Avtaleinngåelse i og utenfor avtaleloven, s. 156

⁵⁸ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 159

avtalsfriheten i vad avser hur långt fullmaktsverkningarna sträcker sig. Behörighet kan föreligga trots att befogenhet inte föreligger och sådana regler kan inte förändras mellan fullmaktsgivare och fullmäktig med verkan mot tredjeman.⁵⁹

3.2.2 Fullmaktskapitlets portalstadgande

Fullmaktskapitlets portalstadgande är 10 § 1 st. och lyder som följande:

10 § 1 st.

Den, som åt annan givit fullmakt att sluta avtal eller eljest företaga rättshandlingar, varder omedelbart berättigad och förpliktad i förhållande till tredje man genom rättshandling, som fullmäktigen inom fullmaktens gränser företager i fullmaktsgivarens namn.⁶⁰

Av stadgandet framgår att rättsföljden av fullmakt är att huvudmannen genom fullmäktigens rättshandling blir ”omedelbart berättigad och förpliktad i förhållande till tredje man”.⁶¹ Läser man stadgandet ihop med reglerna i 25 § AvtL framgår att parter i rättshandlingen är huvudmannen och tredje man medan fullmäktigen står utanför.⁶²

Av 10 § 1 st. framgår vidare att rekvisiten för att fullmakten skall få ovanstående rättsföljder är att rättshandlingen måste företas ”inom fullmaktens gränser” och ”i fullmaktsgivarens namn”. Hur fullmaktens gränser skall bestämmas, dvs. i väsentligen detsamma som behörighetens omfattning, varierar med hänsyn till fullmaktens beskaffenhet.⁶³ Ämnet skall behandlas i det följande i samband med genomgången av ställningsfullmakten och anslutande fullmaktstyper. Begreppen *behörighet* respektive *befogenhet* samt rekvisitetet ”i fullmaktsgivarens namn” behandlas i avsnitt 3.4 respektive 3.5 nedan.

3.3 Självständiga fullmakter och uppdragsfullmakter

3.3.1 Inledning

I avtalslagen delas fullmakterna in i två huvudgrupper, självständiga fullmakter och uppdragsfullmakter. Uppdelningen utgår från det sätt på vilket fullmakten kommuniceras. Grunden för att en sådan indelning görs är att det i avtalslagen har funnits ett behov av att reglera hur en fullmakt återkallas. Utgångspunkten i avtalslagen är ju, som tidigare nämnts, att en fullmakt som kommunicerats på visst sätt också återkallas på i princip samma sätt eller genom ett meddelande direkt till tredje man.⁶⁴

3.3.2. Självständiga fullmakter

De självständiga fullmakterna karaktäriseras av att de utgör eller grundar sig på ett *yttre faktum*, vilket härrör från huvudmannen och är uppfattbart för tredje man.⁶⁵ Genom att knyta fullmakten till ett yttre faktum får fullmakten en ”självständig”, från fullmäktigens uppgifter oberoende, tillvaro.⁶⁶ Huruvida ett visst faktum skall anses utgöra ett (självständigt) fullmaktsfaktum bedöms objektivt enligt tillits- eller godtrosskyddsprincipen. Detta faktum skall, som nämnts, *härröra från huvudmannen* och ge tredje man *befogad anledning att anta* att den som rättshandlar har behörighet att företräda huvudmannen.⁶⁷ Tredje man skyddas alltså om han är i god tro avseende frågan om den rättshandlande har behörighet att företräda

⁵⁹ Grönfors, Avtalslagen, s. 105

⁶⁰ Likalydande lagtext finns i 10 § 1 st. i den danska och norska avtalslagen

⁶¹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 160

⁶² Grönfors, Avtalslagen, s. 105

⁶³ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 160, Grönfors, Avtalslagen, s. 109

⁶⁴ Lehrberg, Avtalsrättens grundelement, s. 129

⁶⁵ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162

⁶⁶ NJA II 1915 s. 196

⁶⁷ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162

huvudmannen men inte om han är i god tro avseende frågan om faktumet härrör från huvudmannen. Tredje man kan därför t.ex. inte åberopa en fullmakt som är förfalskad.⁶⁸

Typexemplet på självständig fullmakt är den skriftliga fullmakten i 16 § AvtL.⁶⁹ Den skriftliga fullmakten är en särskild form av urkund och syftet med denna är att fullmäktigen skall kunna styrka sin behörighet att rättshandla.⁷⁰ Ställningsfullmakten i 10 § 2 st. AvtL, är ett annat viktigt exempel på en självständig fullmakt. För ställningsfullmakten är det själva innehavet av en viss ställning som utgör det yttre faktumet.⁷¹

3.3.3. Uppdragsfullmakter

Uppdragsfullmakter, eller osjälvständiga fullmakter, regleras i 18 § AvtL. Enligt detta stadgande karaktäriseras uppdragsfullmakten av att den ”grundar sig allenast å fullmaktsgivarens meddelande till fullmäktigen”. Vid uppdragsfullmakt föreligger således inget tillkännagivande från huvudmannen till tredje man. Det finns inget yttre faktum som kan utvisa fullmaktens existens eller gränser för tredje man utan denne kan enbart hålla sig till fullmäktigens egna uppgifter. Om tredje man väljer att lita på fullmäktigen och rättshandlar med denne, gör han detta på egen risk. Tredje man skyddas således inte om han är i god tro avseende fullmäktigens behörighet att rättshandla för huvudmannen.⁷²

3.4 Behörighet och befogenhet

Fullmäktigens behörighet definieras som den rätt att handla för huvudmannens räkning, som på grund av fullmakten, tillkommer fullmäktigen i förhållande till tredje man. Fullmäktigens befogenhet definieras som den rätt att handla för huvudmannens räkning, som på grund av det bakomliggande uppdraget, tillkommer fullmäktigen gentemot huvudmannen.⁷³

Det brukar sägas att behörigheten hänför sig till fullmaktens ”yttre” sida och befogenheten till fullmaktens ”inre” sida. Det är dock viktigt att notera att beteckningarna ”yttre” respektive ”inre” i detta sammanhang *inte* har någon anknytning till ”synbara” respektive ”icke synbara” omständigheter. Grönfors beskriver situationen på följande sätt:⁷⁴

”Distinktionen behörighet-befogenhet innebär i själva verket *inte en gränsdragning med ledning av synbarheten som kriterium utan bara med ledning av fullmaktens omfattning gentemot medkontrahent i god tro* (jfr 11 § AvtL).”

Behörighetens omfattning eller fullmaktens gränser, varierar med hänsyn till fullmaktens beskaffenhet. Inom gränserna för sin egen rättshandlingsförmåga kan huvudmannen i princip utrusta fullmäktigen med hur vidsträckt behörighet som helst. I praktiken brukar emellertid behörigheten begränsas på olika sätt.

Fullmäktigens befogenhet är ofta mer begränsad än behörigheten genom särskilda instruktioner. Instruktionerna kan vara okända för tredje man, t.ex. på grund av att fullmakten skulle bli alltför omständlig om alla instruktioner togs med eller på grund av att huvudmannen av förhandlingsskäl vill hålla instruktionerna hemliga.⁷⁵

Om fullmäktigen företar en rättshandling ”*inom fullmaktens gränser*” och ”*i fullmaktsgivarens namn*” blir huvudmannen bunden enligt 10 § 1 st. AvtL, dvs. huvudmannen blir bunden även om fullmäktigen skulle ha överskridit sin befogenhet. För självständiga

⁶⁸ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162

⁶⁹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 76

⁷⁰ Grönfors, Avtalslagen, s. 106

⁷¹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162

⁷² NJA II 1915 s. 196 f.

⁷³ Lehrberg, Avtalsrättens grundelement, s. 137 ff.

⁷⁴ Grönfors, Avtalslagen, s. 108

⁷⁵ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 158, Jørgensen, Kontraktets Bind 1, s. 109

fullmakter görs emellertid ett viktigt undantag från denna regel. Detta undantag framgår av 11 § 1 st.:

11 § 1 st.

Har fullmäktigen vid företagande av rättshandling handlat i strid mot särskilda inskränkande föreskrifter av fullmaktsgivaren, vare rättshandlingen ej gällande mot denne, såframt tredje man insåg eller bort inse, att fullmäktigen sålunda överskred sin befogenhet.

Av stadgandet framgår att huvudmannen blir bunden under förutsättning att tredje man var i god tro⁷⁶ beträffande fullmäktigens befogenhetsöverskridande. Om tredje man ”*insåg eller bort inse*” att fullmäktigen överskred sin befogenhet, kan tredje man inte göra rättshandlingen gällande gentemot huvudmannen. Bevisbördan för tredje mans onda tro ligger på huvudmannen.⁷⁷

Det är enbart för självständiga fullmakter som uppdelningen av fullmäktigens behörighet och befogenhet har någon betydelse. Självständiga fullmakter grundar sig, som tidigare nämnts, på synbara omständigheter (yttre faktum) som tredje man kan hålla sig till för att bedöma fullmäktigens behörighet. Lagen syftar till att skydda tredje man som är i god tro om fullmäktigens befogenhetsöverskridande. Fullmäktigens befogenhetsöverskridande påverkar i sådana fall inte den yttre relationen utan får endast konsekvenser för den inre. Fullmäktigen kan t.ex. bli skadeståndsskyldig gentemot huvudmannen enligt allmänna culperegler.

Som tidigare nämnts, grundar sig uppdragsfullmakter enbart på huvudmannens meddelande till fullmäktigen. För uppdragsfullmakten sammanfaller således befogenheten med behörigheten. Vid denna typ av fullmakt kan därför huvudmannen inte bli bunden av fullmäktigens befogenhetsöverskridande även om tredje man är i god tro.⁷⁸ Detta framgår av 11 § 2 st.:

11 § 2 st.

Är fullmakten av sådan beskaffenhet, som i 18 § avses, vare rättshandling, som fullmäktigen med överskridande av sin befogenhet företagit, icke gällande mot fullmaktsgivaren, ändå att tredje man var i god tro.

För tolerans- och kombinationsfullmakter är uppdelningen av fullmäktigens behörighet och befogenhet inte heller relevant. Dessa fullmaktstyper grundar sig på ”*annat uppträdande*” från huvudmannens sida vilket ger tredje man ett (befogat) intryck av att fullmakt föreligger. Karaktäristiskt för dessa fullmaktstyper är att de *inte* grundar sig på en uttrycklig viljeförklaring eller behörighet från huvudmannens sida och det fyller då ingen funktion att dela in ”*annat uppträdande*” från huvudmannens sida i begreppen behörighet och befogenhet, se närmare om dessa fullmaktstyper i kap. 5 nedan.⁷⁹

3.5 Rekvisitet ”*i fullmaktsgivarens namn*”

Ett rekvisit vid handlande på grund av fullmakt är enligt 10 § 1 st. AvtL att fullmäktigen företar rättshandlingen i fullmaktsgivarens namn.

Presumtionen i nordisk rätt är att personer in dubio antas handla i eget namn. Det vilar alltså på fullmäktigen att klargöra för motparten att han handlar för annans räkning. Det råder emellertid osäkerhet om vilken grad av klargörande man kräver av fullmäktigen. Om fullmäktigen inte kan styrka att han klargjort för motparten att han handlat i egenskap av mellanman, räcker det enligt praxis att motparten varit i ond tro, dvs. insett eller bort inse det

⁷⁶ Se 39 § AvtL för den relevanta tidpunkten för partens goda/onda tro

⁷⁷ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 160 f.

⁷⁸ A. a. s. 161

⁷⁹ Lyngse Andersen, Madsen, Nørgaard, Aftaler og mellemmand, s. 298 och 323

rätta förhållandet. Vidare räcker det att det varit ”förutsatt” mellan parterna att motparten, för sina fordringsanspråk, enbart har att hålla sig till medkontrahentens huvudman.⁸⁰

Några fasta regler går emellertid inte att ställa upp för vad som kan krävas av de inblandade parterna för att handlandet skall anses ha skett i huvudmannens namn. Kraven måste variera allt efter situationen, dels med hänsyn till vad som är brukligt och rimligt vid en viss typ av rättshandling, dels med hänsyn till det intresse motparten kan anses ha av att veta vem som är hans medkontrahent.⁸¹ I allmänhet anses dock inget krav kunna ställas på att huvudmannens namn uttryckligen måste anges för att handlande i annans namn skall kunna godtas. I motiven uttalas följande:⁸²

”Förhållandena kunna emellertid vara sådana, att medkontrahenten tydligen inte lagt någon vikt vid den handlandes person utan tänkt sig skola komma i rättsförhållande till den, för vars räkning affären ingås – detta är exempelvis fallet, när någon gör inköp i en butik utan att veta, om det är principalen eller ett biträde, som säljer. Ett avtal, som under sådana förhållanden ingås för principalens räkning måste också anses vara ingånget i dennes namn.”

För att rekvisitet ”*i fullmaktsgivarens namn*” skall anses vara uppfyllt, kan således huvudmannens person men inte hans existens vara okänd för godtroende medkontrahent. Anonymiteten anses dock inte få drivas så långt att inte heller fullmäktigen i avtalsögonblicket vet vem som är hans huvudman.⁸³

3.6 Rättsläget vid handlande utan erforderlig fullmakt

3.6.1 Inledning

Om fullmäktigen rättshandlar utanför fullmaktens gränser, eller utan att ha fullmakt överhuvudtaget, blir huvudmannen enligt huvudregeln i 10 § 1 st. AvtL inte bunden.⁸⁴

Att huvudmannen inte blir bunden innebär dock inte att fullmäktigens rättshandling saknar rättslig betydelse.⁸⁵ Huvudmannen kan bli bunden på grund av efterföljande omständigheter och fullmäktigen kan i vissa fall bli ersättningskyldig gentemot tredje man enligt 25 § AvtL.

3.6.2 Bundenhet för huvudmannen pga. efterföljande omständigheter

Huvudmannen kan uppnå samma resultat som om fullmäktigen varit behörig genom *ratihabition*, dvs. genom godkännande av rättshandlingen i efterhand. Liksom för andra rättshandlingar kan *ratihabition* komma till stånd genom konkludent handlande och ibland även genom passivitet.⁸⁶ Huvudmannen kan vidare bli bunden enligt rättsgrunderna för *obehörig vinst*. I dessa fall blir huvudmannen endast bunden för vad som ”*genom rättshandlingen blivit använt till huvudmannens nytta*”.⁸⁷

3.6.3 Fullmäktigens ersättningsansvar enligt 25 § AvtL

Om huvudmannen *inte* blir bunden, dvs. om fullmäktigen inte har haft erforderlig fullmakt och huvudmannen inte heller har blivit bunden pga. efterföljande omständigheter, kan fullmäktigen under vissa förutsättningar bli ersättningskyldig gentemot tredje man enligt 25 § AvtL.

⁸⁰ Grönfors, Avtalslagen, s. 111

⁸¹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 213 f.

⁸² Försl. s. 70

⁸³ Grönfors, Avtalslagen, s. 112

⁸⁴ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 219, Stuevold Lassen, Kontraktetsrättslig representasjon, s. 54

⁸⁵ Stuevold Lassen, Kontraktetsrättslig representasjon, s. 54

⁸⁶ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 220 f., se vidare om *ratihabition* eller därvid jämställd passivitet eller konkludent handlande i t.ex. Adlercreutz eller Grönfors, Avtalslagen, s. 158 f.

⁸⁷ Försl. s. 107

I doktrinen har detta ersättningsansvar traditionellt bundits till situationen då någon har utgett sig för att vara fullmäktig på falska grunder, lat. *falsus procurator*. Av tradition talar man därför om ansvaret för falsus procurator trots att motiven bakom fullmäktigens handlande inte behöver vara av illojal karaktär.⁸⁸

Huvudregeln enligt 25 § 1 st. AvtL är att fullmäktigen har strikt ansvar, dvs. oberoende av culpa, för att han har erforderlig fullmakt. Fullmäktigen har bevisbördan för att han handlat efter fullmakt och att rättshandlingen är bindande för huvudmannen.⁸⁹ Fullmäktigens ansvar enligt huvudregeln i 25 § 1 st. AvtL mildras dock betydligt genom de två undantagsreglerna i 25 § 2 st. Enligt det första undantaget inträder inget ansvar om tredje man var i ond tro (insett eller bort inse) avseende att fullmäktigen rättshandlat utan erforderlig fullmakt. Fullmäktigen kan alltså undgå det stränga ansvaret enligt 25 § 1 st. AvtL genom att på olika sätt försätta tredje man i ond tro. I dessa situationer har fullmäktigen inte ett strikt ansvar utan endast ett culpaansvar.⁹⁰ Det andra undantaget, som fått en invecklad utformning, hänför sig till fullmäktigens förhållanden. Enligt detta undantag inträder inget ansvar om fullmakten inte var gällande pga. någon särskild omständighet, som fullmäktigen inte kände till och som tredje man inte heller med fog kunde förutsätta att han skulle ha kännedom om.⁹¹

Om inga undantagsbestämmelser är tillämpliga och fullmäktigen blir ersättningskyldig, skall han enligt 25 § 1 st. AvtL ersätta tredje man för ”*all skada, som denne lider därigenom att han icke kan göra rättshandlingen gällande mot huvudmannen*”, dvs. det positiva kontraktsintresset. Tredje man kan således inte kräva att fullmäktigen själv blir bunden vid rättshandlingen utan kan endast kräva ekonomisk ersättning för skada.

4. Ställningsfullmakt enligt avtalslagen

4.1 Inledning

Ställningsfullmakten fyller en mycket viktig praktisk funktion, den främjar en organisatorisk funktionsuppdelning och underlättar därmed omsättningen.⁹² I motiven framgår också att stadgandet i hög grad är ägnat att ”*betrygga omsättningens säkerhet*”.⁹³ Om ställningsfullmakten stadgas följande i 10 § 2 st. AvtL:

10 § 2 st.

Där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest i följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss behörighet att handla å dennes vägnar, anses han hava fullmakt att företaga rättshandlingar, som falla inom gränserna för denna behörighet.⁹⁴

Av stadgandet framgår att fullmaktsförhållandet uppstår genom att fullmäktigen *intar en ställning* till följd av *avtal med huvudmannen*.⁹⁵ Det måste således föreligga en disposition från huvudmannen eftersom fullmäktigen skall inneha ställningen till följd av ett avtal med denne, men i övrigt krävs inte något löfte eller någon annan viljeförklaring till tredje man för att fullmaktsförhållandet skall uppkomma. I allmänhet kan alltså inget krav ställas på att fullmäktigen åberopar ställningsfullmakten gentemot tredje man. Däremot krävs det att fullmäktigen rent faktiskt har inträtt i ställningen.⁹⁶ Ställningsfullmakten är, som tidigare

⁸⁸ Grönfors, Avtalslagen, s. 158

⁸⁹ A. a. s. 222 f.

⁹⁰ Jørgensen, Kontraksret Bind 1, s. 117, Stuevold Lassen, Kontraksrettslig representasjon, s. 58

⁹¹ Lehrberg, Avtalsrättens grundelement s. 145

⁹² Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 183

⁹³ Försl. s. 73

⁹⁴ Likalydande lagtext finns i 10 § 2 st. i den danska och norska avtalslagen

⁹⁵ Stuevold Lassen, Kontraksrettslig representasjon, s. 30

⁹⁶ Woxholth, Avtaleinngåelse i og utenfor avtaleloven, s. 159

beskrivits, en självständig fullmakt där det är själva innehavet av en viss ställning som utgör den yttre sidan av fullmakten.⁹⁷ I motiven framgår att stadgandets huvudsakliga betydelse ligger däri:⁹⁸

”att tredje man icke behöver efterforska, huruvida huvudmannen i det särskilda fallet inskränkt fullmäktigens befogenhet, utan allenast har att hålla sig till det yttre förhållandet, att denne intager en ställning, som enligt gängse uppfattning förlämnar makt att sluta avtal och företaga rättshandlingar av det slag varom fråga är.”

Av lagstadgandet framgår vidare att *fullmaktens gränser* är beroende av ställningens art och bestäms närmare genom *lag eller sedvänja*. Den som intar en viss ställning, med vilken det följer en behörighet enligt lag eller sedvänja, skall anses ha behörighet i samma mening som enligt 10 § 1 st.⁹⁹ Uttrycket ”*anses han ha fullmakt*” skiljer 10 § 2 st. från 1 st. Skälet till denna skillnad beror troligen på att ställningsfullmakten passar ganska illa in på motivens syn på fullmakten som en viljeförklaring.¹⁰⁰ Genom uttrycket markeras, enligt Grönfors, att normala fullmaktsverkningar kan inträda, inte bara till följd av huvudmannens viljeförklaring till tredje man utan även till följd av andra omständigheter.¹⁰¹

Genom stadgandet har en behörighet enligt lag eller sedvänja, dvs. en behörighet som grundar sig på en bedömning i det praktiska livet, upphöjts till en rättsligt relevant behörighet av sådant slag som utlöser normala fullmaktsverkningar.¹⁰² Adlercreutz uttrycker situationen på följande sätt:¹⁰³

”I själva verket är det vid ställningsfullmakt fråga om en *legal behörighet anknuten till en situation av viss beskaffenhet*. Huvudmannen kan inte variera behörigheten utan denna bestämmas av utanför hans kontroll liggande faktorer när han väl låtit någon inta ifrågavarande ställning.”

Denna tanke finns också klart uttryckt i motiven:¹⁰⁴

”Vid åtskilliga slag av anställning i annans tjänst är det nämligen så vanligt, att den anställde företager rättshandlingar med bindande verkan för sin husbonde eller principal, att den allmänna rättsuppfattningen utan vidare tillägger en person i dylik ställning behörighet att i den omfattning skick och bruk giva vid handen handla i husbondens eller principalens namn. - - - Ett allmänt stadgande, som lagfäster grundsatsen, att i fall sådana som de nu omförmälda ställföreträdarens behörighet skall bedömas enligt vanliga regler för fullmakt och att fullmaktens omfång bestämmas av rådande rättsuppfattning, torde icke böra saknas i en lagstiftning om fullmakt.”

4.2 Lagens rekvisit

4.2.1 Inledning

För att få en klar bild över innebörden av ställningsfullmakten måste stadgandet i 10 § 2 st. läsas ihop med 10 § 1 st., 11 § 1 st. samt med stadgandet för återkallelse av ställningsfullmakt i 15 § AvtL. Med ledning av dessa stadganden har Grönfors ställt upp rekvisiten för ställningsfullmakt enligt följande schema:¹⁰⁵

⁹⁷ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 183

⁹⁸ Försl. s. 73 f.

⁹⁹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 183

¹⁰⁰ A. st.

¹⁰¹ Grönfors, Avtalslagen, s. 116

¹⁰² A. st.

¹⁰³ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 183

¹⁰⁴ Försl. s. 72 f.

¹⁰⁵ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 140 f., Grönfors, Avtalslagen, s. 117

- (a) Mellanmannen skall inta en *ställning*
- (b) Ställningen skall vara grundad på *avtal* med huvudmannen
- (c) Enligt *lag eller sedvänja* följer med viss behörighet
- (d) Mellanmannen måste företa rättshandlingar i *huvudmannens namn*
- (e) Företagna rättshandlingar måste *falla inom ramen för behörighetens gränser*
- (f) Medkontrahenten får *inte vara i ond tro* beträffande förekomsten av inskränkande föreskrifter

De tre första av dessa rekvisit, (a) - (c), är specifika för ställningsfullmakten, medan de övriga tre, (d) - (f), är av allmän fullmaktsrättslig karaktär.¹⁰⁶

Jag kommer att redogöra för innebörden av de olika rekvisiten i avsnitt 4.2.2 – 4.2.7 nedan. Omfattningen av stadgandets tillämpningsområde förstås emellertid bäst om de olika rekvisiten ses i ett sammanhang.¹⁰⁷

4.2.2 Mellanmannen skall inta en ”ställning”

Utgångspunkten för ställningsfullmakten är att ställningen skall utgöra ett yttre faktum till vilket tredje man har att hålla sig till för att bedöma fullmaktens gränser. Som tidigare nämnts i framställningen, skall det yttre faktumet, ställningen, ge motparten befogad anledning att anta att den rättshandlande har behörighet att rättshandla för huvudmannen.

Ställningen måste vara av den karaktären att fullmäktigen effektivt skall kunna *avlägsnas* ifrån den.¹⁰⁸ Denna slutsats följer av att 10 § 2 st. och 15 § AvtL måste ses i ett sammanhang.¹⁰⁹ I 15 § AvtL stadgas följande:

15 §

Fullmakt, som avses i 10 § andra stycket, återkallas därigenom att fullmäktigen avlägsnas från tjänst eller annan ställning, i kraft varav han varit befullmäktigad.¹¹⁰

I övrigt är det dock inte klart fastlagt hur en ställning skall vara beskaffad för att en ställningsfullmakt skall kunna uppstå. I vissa fall är ställningens yttre synbarhet tydlig, t.ex. affärsbitrådets ställning bakom disken. I andra fall är ställningens synbarhet inte lika framträdande, t.ex. där man på ett företags skrivpapper erhåller en offert från en viss befattningshavare.¹¹¹ Enligt Grönfors tycks domstolarna godta ställning även i en kraftigt ”uttunnad” mening, där den allmänna uppfattningen om att behörighet föreligger är stark.¹¹²

4.2.3 Ställningen skall vara grundad på ”avtal” med huvudmannen

Vid ställningsfullmakt krävs, som tidigare nämnts, att det föreligger ett avtal mellan huvudman och fullmäktig men inte att avtalet är känt för tredje man.¹¹³ Avtalet kan vara ett anställningsavtal men det kan också vara fråga om avtal av annan typ, t.ex. ett uppdragsavtal.¹¹⁴ Kravet på att ställningen skall vara grundad på avtal strider egentligen mot

¹⁰⁶ Grönfors, Avtalslagen, s. 117

¹⁰⁷ A. st.

¹⁰⁸ För återkallelse av ställningsfullmakt krävs ett *effektivt avlägsnande* av fullmäktigen från ställningen. Det är alltså inte tillräckligt att huvudmannen meddelar fullmäktigen om återkallelsen. Även om huvudmannen inte vidtagit föreskriven återkallelseåtgärd, kan en motpart som är i ond tro avseende återkallelsen inte åberopa fullmakten för att binda huvudmannen, 20 § AvtL, se vidare om återkallelse av fullmakt i t.ex. Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 161 och 216 ff.

¹⁰⁹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 79

¹¹⁰ Likalydande lagtext finns i 15 § i den danska och norska avtalslagen

¹¹¹ Tiberg-Dotevall, Mellanmansrätt, s. 49, se vidare Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 143 ff.

¹¹² Grönfors, Avtalslagen, s. 118

¹¹³ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 78

¹¹⁴ Stuevold Lassen, Kontraktetsrättslig representasjon, s. 31

ställningsfullmaktens grundläggande princip om synbarhet. Avtalskravet sammanhänger dock med att fullmaktsinstitutet bara omfattar fall där behörigheten grundar sig på huvudmannens vilja, dvs. inte fall där den är självtagen eller grundar sig på lag eller myndighets förordnande.¹¹⁵ Enligt Grönfors kan även avtalsrekvisitet godtas i ”uttunnad” mening, men slutligen krävs säkerligen:¹¹⁶

”åtminstone något ’förhållande’ från huvudmannens sida som minimigräns, åtminstone att mellanmannen intar sin ställning ’med huvudmannens goda minne’.”

Klart är i alla fall att det är tillräckligt att avtalsförhållandet har uppkommit genom s.k. ”tyst” samtycke eller konkludent handlande.¹¹⁷ Vidare anses det vara klart att huvudmannen inte blir bunden om han blivit utsatt för straffbara förfaranden av utomstående. Skolexemplet på detta är att en främling har kommit in i en tom butik och gentemot en senare inkommen kund tar sig för att spela expedit. I detta fall kan huvudmannen eventuellt bli skadeståndsskyldig gentemot den bedragne kunden om situationen har kunnat uppstå till följd av huvudmannens vårdslöshet. Om däremot avtalsbundenhet skall kunna grundas på huvudmannens vårdslöshet som en sanktion, krävs det en nybildning av ställningsfullmakten utanför avtalslagen.¹¹⁸ Se vidare om en sådan nybildning i avsnitt 5 om tolerans- och kombinationsfullmakt, nedan.

4.2.4 Enligt ”lag eller sedvänja” följer med viss behörighet

Hänvisningen till *lag* avser sådana lagregler som direkt anger en behörighet att rätts-handla. Ett exempel är 6 kap. 8 § SjöL¹¹⁹, angående fartygsbefälhavares behörighet att företa vissa i lagen angivna åtgärder med verkan mot redaren. Andra exempel är 22 § distansavtalslagen, angående ombuds legala behörighet att binda huvudmannen och 23 § HagL, med legal behörighet för handelsagenten i vissa fall.¹²⁰

När behörigheten framgår av lag uppkommer sällan några svårare gränsdragningsproblem och detta område kommer därför inte att beröras vidare i framställningen.¹²¹ När behörigheten däremot framgår av *sedvänja* kan betydande gränsdragningsproblem uppkomma.

I motiven används uttrycken ”*gångse skick och bruk*” och ”*den allmänna rättsuppfattningen*” synonymt med begreppet *sedvänja*.¹²² Begreppet *sedvänja* anses därför inte vara liktydigt med handelsbruk eller lokala bruk.¹²³ *Sedvänja* anses syfta på ett handlingsmönster som är allmänt accepterat och har en viss geografisk spridning i den bransch som är ifråga.¹²⁴ Det bruk som har utbildat sig enbart mellan två parter utgör ett värdefullt tolkningsdatum vid fastställandet av avtalsinnehållet dem emellan, ”*men grundar inte behörighet enligt stadgandet om ställningsfullmakt enligt 10 § 2 st. AvtL – det kan bara få betydelse vid utbildningen av nya fullmaktstyper i anslutning till detta stadgande*”.¹²⁵

Svårigheten med rekvisitet *sedvänja* är att fastställa dess existens och innehåll.¹²⁶ Det vanligaste sättet att påvisa *sedvänja* brukar vara att begära yttranden från t.ex.

¹¹⁵ Tiberg-Dotevall, Mellanmansrätt, s. 48

¹¹⁶ Grönfors, Avtalslagen, s. 119

¹¹⁷ Hov, Avtalerett, s. 344, Stuevold Lassen, Kontraktetsrettslig representasjon, s. 31

¹¹⁸ Grönfors, Avtalslagen, s. 119

¹¹⁹ Sjölagen (1994:1009)

¹²⁰ Distansavtalslagen (2000:274), Lag (1991:351) om handelsagentur, Millqvist, Festskrift till Ulf Bernitz, s. 73

¹²¹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 79

¹²² Försl. s. 72

¹²³ Grönfors, Avtalslagen, s. 120

¹²⁴ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 637

¹²⁵ Grönfors, Avtalslagen, s. 120

¹²⁶ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 638

branschorganisationer, myndigheter eller handelskammaren.¹²⁷ Ibland kan domstolen, även utan sådan utredning, konstatera att sedvänja föreligger t.ex. med utgångspunkt ”i vad kunder med fog kunde få för intryck av ställningen sådan denna framtonar i det särskilda fallet”.¹²⁸ Sedvänjan anses alltså inte utgöra en ren bevisfråga, ett rättsfaktum, enligt 17 kap 3 § RB, dvs. den måste inte åberopas och bevisas av en part för att kunna beaktas. Sedvänjan anses snarare utgöra ett rättstillämpningsfaktum, dvs. det åligger i princip domstolen att, enligt devisen *jura novit curia*¹²⁹, känna till eller skaffa sig kunskap om sedvänjan.¹³⁰

Tekniken att bygga ställningsfullmaktens gränser på yttre synbara kriterier, vilka är ägnade att ge tredje man ett välgrundat intryck av behörighet, inbjuder domstolarna enligt Grönfors till att:¹³¹

”inte bara passivt inregistrera sedvänjor enligt folks uppfattning, sådana dessa utvecklas och förändras, utan även att engagera sig mera aktivt. De kan nämligen leda och dirigera den allmänna rättsuppfattningen om vilken behörighet olika ställningar medför.”

Genom att det sedvanemässiga har upphöjts till rättsnorm i 10 § 2 st. AvtL, har stadgandet uppnått en betydande flexibilitet. Denna flexibilitet innebär, så som Grönfors uttrycker det, ”att utvecklingen i det dagliga livets handelsförhållanden kan få rättsligt genomslag utan att stadgandets lydelse behöver ändras”.¹³² Trots stadgandets flexibilitet, har avtalslagens regel om ställningsfullmakt inte ansetts ge tillräckligt skydd åt tredje mans intressen. En nybildning av ställningsfullmakten har därför utvecklats i praxis i form av tolerans- och kombinationsfullmakten.

4.2.5 Mellanmannen måste företa rättshandlingar i ”huvudmannens namn”

För att rekvisitet skall anses vara uppfyllt kan huvudmannens person, men inte hans existens, vara okänd för godtroende medkontrahent. För en utförligare redogörelse av rekvisitet hänvisas till den tidigare framställningen i ämnet i avsnitt 3.5 ovan.

4.2.6 Företagna rättshandlingar måste ”falla inom ramen för behörighetens gränser”

Karaktäristiskt för ställningsfullmakten är att omfattningen av behörigheten växlar med hänsyn till den aktuella ställningens karaktär. En högre och självständigare ställning ger mer vidsträckt behörighet än en lägre ställning av mer osjälvständig karaktär.

Kopplingen av behörighetsomfånget till sedvanlig uppfattning om ställningens karaktär medför dock enligt Grönfors att:¹³³

”ställningsfullmakten blir de schablonartade och i det dagliga livet ofta upprepade rättshandlingarnas särskilda partsbindningsmedel och kommer normalt att angå mindre belopp. När det gäller ovanliga och mera omfattande rättshandlingar och affärstransaktioner blir fullmaktsdokumentet det naturliga instrumentet; någon sedvänja hinner aldrig utbildas i relation till en viss ställning i sådana sammanhang.”

¹²⁷ Det är emellertid inte helt oproblemiskt att låta branschorganisationer yttra sig eftersom ena parten, vanligtvis huvudmannen, ofta är medlem i samma organisation. Detta måste alltså beaktas av domstolen när yttrandet bedöms, se vidare Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 638, Dotevall, Två rättsfall som rör ställningsfullmakt, s. 106 och Johansson, Ställningsfullmakt i bank NJA 2001 I och II, s. 146

¹²⁸ Grönfors, Avtalslagen, s. 120 f, hänvisning till NJA 1965 s. 204

¹²⁹ Domstolen känner rätten

¹³⁰ Herre, Den ställningsfullmäktiges behörighet NJA 2002 s. 244, s. 131, Johansson, Ställningsfullmakt i bank NJA 2001 s. 191 I och II, s. 146, Lehrberg, Avtalsstolkning, s. 196 och 199

¹³¹ Grönfors, Avtalslagen, s. 121

¹³² A. st.

¹³³ Grönfors, Avtalslagen, s. 122, ofta citerat uttalande, bl.a. i NJA 1992 s. 782

4.2.7 Medkontrahenten får "inte vara i ond tro" beträffande förekomsten av inskränkande föreskrifter

Innebörden av detta rekvisit är att inskränkningar i fullmäktigens befogenhet inte har betydelse i förhållande till godtroende tredje man. För en utförligare redogörelse av rekvisitet hänvisas till den tidigare framställningen i ämnet i avsnitt 3.4 ovan.

4.3 Ställningsfullmakt enligt sedvänja

4.3.1 Inledning

I det följande kommer att redogöras för några rättsfall där ställningsfullmaktens gränser följer av sedvänja. Fokus för redogörelsen ligger i huvudsak på rättsfall från senare tid, där tidiga rättsfall redogörs för om de har en principiell betydelse för ställningsfullmaktens utveckling.

4.3.2 Svenska rättsfall

NJA 1956 s. 656:

En kontrollvakt hade till följd av sin ställning i ett garagebolag behörighet att motta bilar för garagering. I rättsfallet uppkom fråga om kontrollvakten också hade behörighet att motta mindre värdeföremål för förvaring för bolagets räkning.

Kontrollvakten hade i fallet mottagit en bilägars kamera för förvaring. Kameran hade emellertid förkommit och ägaren krävde därför ersättning av garagebolaget. Bolaget menade dock att det inte var ersättningsskyldigt eftersom kontrollvakten saknade behörighet att motta kameran för förvaring. Bolaget menade att det inte ingick i dess normala verksamhet att motta mindre värdeföremål för förvaring och att personalen också bestämt förbjudits från detta.

HD fann att kontrollvakten hade behörighet att motta kameran för bolagets räkning enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Bolaget hade visserligen förbjudits sin personal att motta mindre värdeföremål för förvaring men detta hade ändå skett rätt ofta, periodvis en eller annan gång om dagen. HD menade att detta knappast kunde förklaras på annat sätt än att det ansetts "naturligt att tillmötesgå kundens krav på den särskilda service som omhändertagandet av ett eller annat mindre föremål innebär".

HD uttalade i rättsfallet att det framstod som en "naturlig service"¹³⁴ från bolagets sida att tillåta bilägare att lämna in mindre värdeföremål för förvaring. Eftersom denna service ansågs komplettera garageavtalet hade bilägaren fog för sin uppfattning att garagevakten hade behörighet att motta kameran och bolaget blev bundet av garagevaktens åtgärd trots bolagets förbud. Praktiska hänsyn tycks alltså ha varit utslagsgivande i målet där det mest ändamålsenliga för avtalstypen betraktats som det sedvanliga.¹³⁵

Enligt Grönfors är det mer korrekt att anse att garagevaktens behörighet grundar sig på reglerna för kombinationsfullmakt än på avtalslagens regler för ställningsfullmakt. I rättsfallet kunde det inte visas att det existerade någon sedvänja enligt vilken en garagevakt har behörighet att motta mindre värdeföremål för förvaring. HD ansåg dock att bilägaren hade haft grundad anledning att lita på att garagevakten hade behörighet att motta kameran. Enligt Grönfors drabbades bolaget av bundenhet som en form av sanktion då det inte ingrep för att undanröja bilägens välgrundade intryck av behörighet. Grönfors menar att HD döljer och kompenserar bristen på viljeförklaring från bolagets sida genom att jämställa det "rättspolitiskt önskvärda med det sedvanliga".¹³⁶

Det finns alltså skäl att betrakta rättsfallet som ett exempel på kombinationsfullmakt men också skäl att betrakta rättsfallet som ett exempel på ställningsfullmakt, låt vara att vi då befinner oss på den yttre gränsen för vad som är möjligt inom ramen för avtalslagen.

¹³⁴ NJA 1956 s. 661

¹³⁵ Grönfors, Avtalslagen, s. 121

¹³⁶ Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 191 f.

NJA 1985 s. 717:

Rättsfallet rörde frågan om en försäljare var behörig, att för det bolag där han var anställd, avge anbud rörande leverans av ett monteringsfärdigt trähus.

I fallet hade förhandlingar skett mellan en försäljare, anställd vid bolagets försäljningskontor i Karlstad, och en köpare angående köp av ett trähus. Förhandlingarna resulterade till att försäljaren satte upp ett avtalsformulär, vilket överlämnades till köparen för undertecknande och för översändande till bolagets huvudkontor i Vrigstad. Avtalsformuläret bestod av ett förtryckt blankettset där det fanns en särskild plats för köparens underskrift och vid sidan därav ett tomt utrymme, vilket troligen var avsett för säljarens underskrift. Köparen menade att ett avtal om husköp hade ingåtts med bolaget i och med det att han skrev under blanketterna. Bolaget menade emellertid att försäljaren inte hade någon behörighet att avge bindande anbud om husförsäljning för bolagets räkning. Ett ömsesidigt förpliktande avtal kom enligt bolaget till stånd först då en behörig företrädare för bolaget undertecknat blanketterna.

HD:s majoritet (3 mot 2) fann att försäljaren inte var behörig att för bolagets räkning lämna bindande anbud till köparen, dvs. avtal kom inte till stånd i och med att köparen undertecknade blanketterna. Till grund för domslutet angav majoriteten att: *”Någon sedvänja enligt vilken försäljare för trähustillverkare har fullmakt att på företagets vägnar träffa avtal med husköpare har inte visats föreligga. Av yttranden som Sveriges Trähusfabrikers Riksförbund och konsumentverket har lämnat i målet framgår snarare att sådan behörighet i allmänhet saknas, något som ofta tycks komma till uttryck i begagnade avtalshandlingar.”* Majoriteten uttalade vidare att blanketternas utformning inte kan ge något hållbart stöd för antagandet att försäljaren bemyndigats att ingå avtal för bolaget samt att köparen inte heller i övrigt visat något beteende från bolagets sida som har gett honom tillräckligt fog att räkna med att försäljaren var behörig att ingå avtal för bolagets vägnar.

Minoriteten ansåg däremot att försäljaren haft behörighet att avge bindande anbud för bolagets räkning. Som grund för detta angav minoriteten bl.a. att köparen med hänsyn till omständigheterna *”får anses ha haft fog för att anta att [försäljaren] hade en sådan behörighet och att förhandlingarna slutförts så att avtalshandlingen innefattade ett slutligt anbud från bolaget.”*

Av rättsfallet framgår att försäljaren saknar behörighet enligt sedvänja att träffa avtal om husköp. Vad som är intressant med rättsfallet är att HD, såväl majoriteten som minoriteten, inte stannar vid denna bedömning. Utöver utredning om förekomsten av sedvänja utreder HD även hur situationen kan ha tett sig för köparen, dvs. om något beteende från bolagets sida kan ha gett köparen tillräckligt fog för uppfattningen om att försäljaren var behörig att avtala om husköp. Enligt doktrinen anses majoriteten och minoriteten uttala sig inom detta område på ett sådant sätt att, de lästa tillsammans, tycks uppställa regeln att:¹³⁷

”om huvudmannen betar sig på sådant sätt, att tredje man får intrycket att företrädaren har behörighet, så ansvarar huvudmannen på grund av det, medan eljest behörigheten inte sträcker sig längre än vad som följer av styrkt sedvana vilken gäller för ställningsfullmakt.”

Den behörighet som en företrädare anses ha enligt ovanstående regel grundar sig på reglerna om tolerans- eller kombinationsfullmakt. Om HD i det aktuella fallet funnit att företrädaren hade behörighet enligt nämnda regel, hade det närmast varit fråga om behörighet grundad på kombinationsfullmakt, se vidare om rättsfallet i avsnitt 5.3.1 nedan.

NJA 1990 s. 591:

Rättsfallet rörde frågan om en föreståndare för ett bolags inköps- och försäljningsavdelning, som var behörig att sluta avtal om köp och försäljning av maskiner, också var behörig pga. av sin ställning att träffa en uppgörelse (slutreglering av en tvist) med en kund i anledning av dennes hävning av ett maskinköp.

För vägledning om sedvänjan i branschen inhämtade HD ett yttrande från Stockholms handelskammare. I detta yttrande uttalade handelskammaren att en försäljare av maskiner för industriell tillverkning har normalt *inte*

¹³⁷ Citat från Hellner, Kommersiell avtalsrätt, s. 55, se även Adlercreutz, Avtalsrätt, s. 190 och Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 193 f.

behörighet att träffa avtal i anledning av hävning av köp. Handelskammaren uttalade vidare att ”*en anledning härtill är att sådana avtal är mindre vanliga; och de kan, som här är fallet, ha stor ekonomisk betydelse.*”¹³⁸

Föreståndaren hade intagit en något mer framskjuten ställning i bolaget än försäljare i allmänhet. Enligt HD fanns det dock ingenting i utredningen som tydde på att föreståndaren hade behörighet enligt sedvänja att träffa avtal av det särskilda slag som uppgörelsen innebar.

HD prövade vidare om behörigheten kunde grundas på tolerans- eller kombinationsfullmakt. Denna prövning redogörs för i avsnitt 5.3.1 nedan, här kan dock ändå nämnas att HD fann att föreståndaren inte heller kunde grunda någon behörighet enligt dessa fullmaktstyper.

Grönfors har kommenterat utgången i positiva ordalag då det enligt honom upprätthåller den grundläggande tanken bakom institutet ställningsfullmakt:¹³⁹

”Ett starkt rättspolitiskt stöd för utgången är att ställningsfullmakten är avpassad för schablonartade, ofta upprepade och sinsemellan likartade transaktioner genom mellanmän, inte för mera omfattande transaktioner som kräver nyanserade bedömningar i det enskilda fallet.”

Enligt Dotevall innebär NJA 1990 s. 591 något av ett trendbrott i raden av rättsfall som avser ställningsfullmakt. I rättsfallet gör HD en bedömning av mellanmannens behörighet i två steg. HD prövar inledningsvis om mellanmannen har behörighet för sin handling enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Då HD finner att mellanmannen inte har behörighet enligt sedvänja, övergår domstolen till att pröva om huvudmannen ändå kan bindas till följd av reglerna om tolerans- eller kombinationsfullmakt. Enligt Dotevall använder sig HD av denna tvåstegsmodell även i NJA 1992 s. 168.¹⁴⁰

NJA 1992 s. 168:

I rättsfallet uppkom fråga om platschefen hade behörighet att lämna en bindande utfästelse om ingående av leasingavtal för företagets räkning.

En platschef för ett finansbolags Örebrokontor hade muntligen lämnat en bindande utfästelse om ingående av leasingavtal för maskiner till bolag G. Bolag G menade platschefens utfästelse var bindande för finansbolaget. Som stöd för att platschefen hade en vid behörighet, hänvisade bolag G framförallt till en annons i lokalpressen om öppnandet av Örebrokontoret. Annonsen hade införts på initiativ av finansbolagets huvudkontor i Stockholm och innehöll bl.a. foto och namn på platschefen samt en beskrivning av Örebrokontorets affärsverksamhet. Enligt bolag G gav denna annons omgivningen intryck av att platschefen hade behörighet för den aktuella rättshandlingen. Finansbolaget menade dock att platschefen saknade behörighet att ingå leasingavtal för bolagets räkning. Enligt finansbolaget fattades beslut om leasingavtal alltid i Stockholm. Avtalen hade alltid skriftlig form och ingicks av behörig firmatecknare eller av någon som befullmäktigats genom skriftlig handling. Platschefen var inte firmatecknare och hade heller inte i uppdrag att ingå leasingavtal. Platschefens uppgift var endast att lokalt marknadsföra krediter.

HD prövade inledningsvis om platschefen hade behörighet att ingå leasingavtal enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. För vägledning om sedvänjan i branschen inhämtade HD yttrande från Finansbolagens Förening. Av detta yttrande framkom att det är kutym i branschen att leasingavtal ingås skriftligt och att även bindande löften om sådana avtal ingås i skriftlig form. HD menade att kravet på skriftlig form även gick att utläsa av en klausul i avtalet mellan finansbolaget och den tidigare leasingtagaren. I klausulen stadgades nämligen att leasingtagaren, inte utan finansbolagets skriftliga medgivande, fick överlåta avtalet eller hyra ut maskinerna till annan. HD fann således att platschefen inte hade behörighet enligt sedvänja att ingå leasingavtal för finansbolagets räkning.

HD prövade vidare om finansbolaget ändå kunde bindas av avtalet till följd av reglerna om tolerans- eller kombinationsfullmakt. Denna prövning redogörs för i avsnitt 5.3.1 nedan.

¹³⁸ Avtalet innebar att huvudmannen skulle betala 110 000 DEM till tredje man

¹³⁹ Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 437

¹⁴⁰ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 639

NJA 1992 s. 782:

I rättsfallet prövades bl.a. om en skadereglerare till följd av sin ställning i ett försäkringsbolag hade behörighet att ådra bolaget ansvar för en omfattande brandskada.

Ett hotellbolag hade betalat in en försäkringspremie för sent. Enligt försäkringsavtalet innebar dröjsmålet att hotellbolaget saknade försäkring för ett hotell då detta drabbades av en brand. En skadereglerare vid försäkringsbolaget hade emellertid både muntligen och skriftligen meddelat hotellbolaget att försäkringsbolaget accepterat branden som ett försäkringsfall och hotellbolaget menade därför att försäkringen skulle gälla. Försäkringsbolaget menade dock att skaderegleraren saknade behörighet att göra sådana åtaganden för försäkringsbolagets räkning.

För vägledning om sedvänjan i branschen inhämtade HD yttrande från Försäkringsförbundet. Av detta yttrande framgick enligt HD att det inte finns någon sedvänja ”*av innebörd att försäkringsbolagen godtar att sådana betydelsefulla och principiellt viktiga ändringar av försäkringsavtalen får göras av skaderegleraren.*” Denna slutsats kunde även dras av Försäkringsinspektionens yttrande till tingsrätten. Till följd av dessa yttranden fann HD att skaderegleraren inte hade någon behörighet att binda försäkringsbolaget enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt.

Liksom i NJA 1990 s. 591, är mellanmannens rättshandling i det aktuella fallet ovanlig till sin beskaffenhet och avser omfattande belopp.¹⁴¹ Vid denna typ av rättshandling tar alltså tredje man en risk genom att sluta avtal med mellanmannen utan att förvissa sig om att denne har behörighet för detta.

NJA 1998 s. 304:

I rättsfallet prövades bl.a. om en dödsbodelägare hade behörighet att upplåta mark på dödsboets fastighet för byggandet av ett garage.

Dödsboet bestod av en man och hans tre döttrar. Mannen, som ensam bodde kvar på dödsboets jordbruksfastighet under perioden 1970 till 1993, hade givit ett grannpar tillåtelse att uppföra ett garage på fastigheten. Två av dödsbodelägarna vände sig emellertid mot detta beslut och krävde att grannparet genast skulle ta bort garagebyggnaden. De två dödsbodelägarna menade att byggnaden hade uppförts utan tillstånd av dödsboet. Grannparet menade dock att de fått intryck av att mannen var ensam ägare till fastigheten. Mannen hade tidigare givit grannparet tillåtelse att odla potatis, ställa upp en båt för vinterförvaring samt att anlägga ett infiltrationsdike på fastigheten.

HD fann i målet att mannen inte hade behörighet att upplåta mark på fastigheten för byggandet av ett garage för dödsboets räkning. HD hänvisade till att det i doktrin och praxis framhållits att institutet ställningsfullmakt ”*avser schablonartade och i det dagliga livet ofta upprepade rättshandlingar, medan ovanliga och mera omfattande rättshandlingar som regel sker med skriftlig fullmakt*”. Domstolen menade att mannen hade behörighet att binda dödsboet i frågor som rörde den löpande förvaltningen av fastigheten enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Mannen hade därför behörighet att låta grannparet odla potatis och lägga upp sin båt för vinterförvaring på fastigheten. Enligt domstolen var emellertid en upplåtelse av mark för uppförandet av ett garage en i sammanhanget ovanlig och relativt ingripande rättshandling. En sådan rättshandling kan inte grunda sig på avtalslagens regler om ställningsfullmakt.

HD prövade vidare om mannen kunde anses ha behörighet för rättshandlingen enligt reglerna för tolerans- eller kombinationsfullmakt. Denna prövning redogörs för i avsnitt 5.3.1 nedan.

I rättsfallet förekom ingen utredning av sedvänjan på området då det troligen inte är möjligt att fastställa någon sedvänja avseende en dödsbodelägares behörighet att företräda ett dödsbo. Eftersom HD inte kunde utgå från någon sedvänja vid bedömningen av behörighetens omfattning, utgick domstolen istället från handlingens beskaffenhet. HD hänvisade i detta sammanhang till uttalanden i doktrin och praxis om att ställningsfullmakt enligt avtalslagen avser enkla och alldagliga rättshandlingar medan ovanliga och mera omfattande rättshandlingar som regel sker med stöd av skriftlig fullmakt.¹⁴²

¹⁴¹ Hotellbolaget uppgav att brandskadorna uppgick till omkring 40 miljoner kr medan försäkringsbolaget menade att skadorna enligt försäkringsvillkoren kunde beräknas till drygt 20 miljoner kr.

¹⁴² NJA 1992 s. 782 och kommentarer till detta rättsfall

De tre följande rättsfallen rör alla frågan om en banktjänsteman i chefsställning var behörig att vidta vissa åtgärder med bindande verkan för banken.¹⁴³ I de två första fallen, NJA 2001 s.191 I och II, fann HD att banktjänstemannen var behörig enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. I det sista fallet, NJA 2002 s. 244, fann HD emellertid att banktjänstemannen saknade behörighet enligt reglerna för ställningsfullmakt och anslutande fullmaktstyper. Eftersom de två första rättsfallen har stora likheter med varandra kommer jag att kommentera dessa i ett sammanhang efter att de båda presenterats.

NJA 2001 s. 191 I:

Rättsfallet rörde frågan om en cheftjänsteman vid en bank genom ställningsfullmakt var behörig att ingå avtal om begränsningar i giltigheten av en borgensförbindelse.

En bank beviljade ett fastighetsbolag en kredit på 20 miljoner kronor. Som säkerhet för bolagets lån fanns generellt pantförskrivna pantbrev i olika fastigheter. Person A, som var delägare i bolaget, lämnade också en generell borgen för bolagets åtaganden. Borgensförbindelsen var begränsad till ett belopp på en miljon kronor. Borgensförbindelsen sades senare upp och A krävdes på betalning. A menade dock att han inte var betalningsskyldig eftersom han träffat en muntlig överenskommelse med bankens företrädare B om att borgensförbindelsen skulle vara begränsad till tre månader. B var då detta avtal ingicks, ställföreträdande regionchef och vice verkställande direktör i banken. Banken menade dock att B saknade behörighet att begränsa borgensåtagandet på så sätt som gjorts och A krävdes därför på betalning i enlighet med det skriftliga borgensåtagande.

HD prövade inledningsvis om B hade behörighet att ingå avtal om tidsbegränsning av en borgensförbindelse enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. För vägledning om sedvänjan inom branschen inhämtade HD yttrande från Svenska Bankföreningen. Av yttrandet framgick att det inom bankväsendet är vanligt att överenskommelser ingås för bankens räkning av anställda som genom sin ställning anses ha rätt att självständigt träffa bindande överenskommelser för banken. I yttrandet uttalades att *”verksamhetens behöriga gång får anses vara beroende av att överenskommelser kan träffas på nämnda sätt”*. B hade en överordnad roll i förhållande till kontorschefen där A var kund. Svenska Bankföreningen menade att med hänsyn till vad som framkommit, måste B:s ställning i banken ha varit sådan att den enligt sedvänja inom branschen medfört behörighet för honom att ingå det aktuella avtalet med A.

HD fann i målet att cheftjänstemannen var behörig att ingå avtal om begränsningar i giltigheten av borgensförbindelsen enligt avtalslagens regler för ställningsfullmakt. I domskälen hänvisade HD bl.a. till vad som framkommit av Svenska Bankföreningens yttrande. HD uttalade även att det ofta finns anledning att anse att en banktjänsteman i chefsställning som träffar överenskommelser med en kund har den behörighet som krävs i förhållande till kunden. HD uttalade vidare att *”ett särskilt skäl för att i detta sammanhang anse behörigheten vara förhållandevis vidsträckt är att det för bankkunder är förenat med betydande svårigheter att skaffa sig kännedom om hur beslutsbefogenheter är fördelade mellan olika tjänstemän inom banken”*.

NJA 2001 s. 191 II:

Rättsfallet rörde frågan om en cheftjänsteman vid en bank genom ställningsfullmakt var behörig att ingå avtal enligt vilket låntagares betalningsskyldighet begränsades till vad som kunde fås ut från en fastighet.

Person E drev en rederiörelse i Sverige. Bolagets kontorsfastighet och E:s privatbostad ägdes av E:s tre barn. Barnen upptog ett lån i en bank mot säkerhet i de två fastigheterna vilka pantförskrevs. Barnens överförmyndare godkände dock inte pantförskrivningen. Då pantbrev inte överlämnades till banken och lånet heller inte amorterades, meddelade kontorschef H vid banken att hela lånet skulle sägas upp om inte dessa villkor uppfylldes. Lånet amorterades senare och lånet omsattes genom att ett nytt lån upptogs. Vid ett telefonsamtal mellan kontorschef H och en företrädare för rederibolaget, träffades en överenskommelse om att barnen E:s betalningsansvar för lånet skulle begränsas till vad som kunde fås ut från kontorsfastigheten. Denna överenskommelse bekräftades senare i ett brev, vilket hade undertecknats av bl.a. kreditchefen vid det kontor som kontorschefen ledde. H meddelade i ett senare brev att kontorsfastigheten inte utgjorde tillräcklig säkerhet för lånet men meddelade även att den tidigare överenskommelsen givetvis var bindande för banken till nästa förfallodag för lånet. Då lånet förföll skedde dock ingen ytterligare omsättning utan banken krävde betalning. Kontorsfastigheten såldes men beloppet från försäljningen räckte inte för återbetalning av lånet och banken krävde barnen E på det resterande beloppet. Barnen E hänvisade till överenskommelsen med H om att

¹⁴³ Rättsfallen har sin upprinnelse i den svenska bankkrisen på 1990-talet

betalningsskyldigheten skulle begränsas till vad som kunde fås ut från kontorsfastigheten. Banken menade dock att H saknade behörighet att träffa den typen av överenskommelse för bankens räkning.

HD begärde i målet yttrande från bl.a. Svenska Bankföreningen. I yttrandet anfördes bl.a. att verksamhetens behöriga gång inom bankväsendet är beroende av att bindande överenskommelser för en rad tjänster kan träffas av andra befattningshavare än sådana som har firmateckningsrätt för banken. En kund måste kunna fästa tilltro till de besked som denne får från de personer inom banken som kunden uppfattar som ansvariga för det aktuella ärendet. Svenska Bankföreningen uttalade vidare att det är endast om en kund har anledning att känna ”*beaktansvärd osäkerhet*” avseende en bankföreträdares befogenhet eller behörighet som det är rimligt att kunden kontrollerar de närmare förhållandena. Mot bakgrund av den praxis som finns inom bankväsendet avseende kreditgivning, menade Svenska Bankföreningen att omständigheterna i fallet var sådana att kontorschefen fick anses ha behörighet att ingå den aktuella överenskommelsen.

HD:s majoritet (4 mot 1) fann att kontorschefen hade behörighet att träffa den nämnda överenskommelsen enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. I domskälen hänvisade HD inledningsvis till Svenska Bankförningens yttrande i detta mål och i NJA 2001 s. 191 I.¹⁴⁴ Domstolen menade att, med hänsyn till vad Svenska Bankföreningen uppgett avseende sedvänjan inom branschen, måste kontorschefen anses ha behörighet att binda banken genom att ingå det aktuella avtalet. Genom överenskommelsen ändrades barnen E:s betalningsansvar från att ha varit personligt till att bli begränsat. Domstolen menade att denna ändring innebar att avtalet kom att få en ovanlig konstruktion men att ändringen inte hade en sådan betydelse från ekonomisk eller principiell synvinkel att den föll utanför kontorschefens behörighet.

HD:s skiljaktiga ledamot fann att kontorschefen inte hade behörighet att träffa den nämnda överenskommelsen enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Ledamoten hänvisade till att det i rättspraxis ställts stränga krav på att den sedvänja som åberopats för en påstådd behörighet är klar och entydig. Enligt ledamoten måste innehållet i den aktuella överenskommelsen betecknas som ovanlig och dessutom främmande för normal bankverksamhet. Kontorschefens åtgärd kunde därför inte anses ligga inom sedvänjan och kunde därmed inte heller omfattas av avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Ledamoten menade vidare att det inte heller fanns några omständigheter i fallet som talade för att kontorschefen hade behörighet enligt reglerna för tolerans- och kombinationsfullmakt.

Som framgår av redogörelsen för NJA 2001 s. 191 I och II, fick Svenska Bankföreningens uttalanden om sedvänjan inom branschen stor betydelse för målens utgång. I bedömningen av sedvänjan lades stor vikt vid bankkundens yttre intryck av behörighet för banktjänstemannen. Svenska Bankföreningen uttalade bl.a. i mål II att en bankkund måste kunna ”*fästa tilltro till de besked av olika art som denne får från de personer inom banken som kunden uppfattar som ansvariga för det aktuella ärendet*” och i mål I att ”*verksamhetens behöriga gång får anses vara beroende av att överenskommelser kan träffas på nämnda sätt*”. Praktiska ändamålsskäl synes alltså tala för att de två banktjänstemännen i chefsställning skulle anses ha behörighet enligt sedvänjan.

I de båda rättsfallen hade banken givit banktjänstemannen inskränkande instruktioner. HD konstaterade att de två banktjänstemännen hade överskridit sin befogenhet genom att vidta de aktuella åtgärderna men eftersom kunderna bedömdes vara i god tro avseende dessa befogenhetsöverskridanden blev banken ändå bunden.¹⁴⁵ HD uttalade i detta sammanhang att ett särskilt skäl för att anse behörigheten vara relativt vidsträckt är att ”*det för bankkunder är förenat med betydande svårigheter att skaffa sig kännedom om hur beslutsbefogenheter är fördelade mellan olika tjänstemän inom banken.*”¹⁴⁶ Vad innebär detta uttalande?

Enligt Dotevall betyder domstolens uttalande att gränserna för banktjänstemännens befogenhet och behörighet sammanfaller.¹⁴⁷ Bankkunden skall, enligt detta resonemang, inte behöva undersöka om befogenhetsinskränkningar finns utan skall kunna lita på det yttre intrycket av behörighet. Detta intryck måste emellertid vara välgrundat, dvs. det måste vid en objektiv betraktelse finnas omständigheter som tyder på att banktjänstemannen är behörig.¹⁴⁸

¹⁴⁴ För det närmare innehållet i det sistnämnda yttrandet, se redogörelsen för NJA 2001 s. 191 I ovan.

¹⁴⁵ Se vidare om begreppen behörighet och befogenhet i avsnitt 3.4 ovan

¹⁴⁶ HD gjorde uttalandet i mål I och hänvisade till detta uttalande i mål II

¹⁴⁷ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 637 ff., Dotevall, Två rättsfall som rör ställningsfullmakt, s. 104 ff.

¹⁴⁸ Dotevall, Två rättsfall som rör ställningsfullmakt, s. 107

Dotevall synes mena att HD har gjort rimliga intresseavvägningar i de två domarna. Gorton är däremot mer kritisk till de två domarna.¹⁴⁹ Han menar att de båda domarna skapar vissa oklarheter som kan ge upphov till ytterligare problem och frågor. Gorton ställer t.ex. den allmänna frågan om det är så att privatpersoner bör skyddas särskilt även i fullmaktssituationer, dvs. en form av konsumenträttsligt skyddsresonemang. Han ställer också frågan var gränsen går mellan behörigheten att meddela kredit och att radikalt ändra den finansiella säkerheten, de två rättsfallen rörde ju en ändring av en redan lämnad kredit. Gorton menar att HD, åtminstone avseende mål II, har varit mer liberal i bedömningen av banktjänstemannens behörighet jämfört med tidigare praxis. Gorton delar det skiljaktiga justitierådet Nyströms uppfattning i målet och menar alltså att banktjänstemannen inte hade behörighet för den aktuella åtgärden. Gorton hänvisar bl.a. till Nyströms uttalanden om att den aktuella överenskommelsen var ovanlig till sin konstruktion och då det tidigare varit fråga om en ovanlig och relativt omfattande rättshandling har denna inte ansetts ligga inom sedvänjan.¹⁵⁰

Jag anser, i likhet med Dotevall, att HD har gjort rimliga intresseavvägningar i de två rättsfallen. Jag menar, precis så som bl.a. HD angett, att en bankkund måste kunna lita på de uppgifter som en banktjänsteman i chefsställning lämnar. Eftersom en banktjänsteman handlar i bankens intresse finner jag det rimligt att det också är banken som får stå för de risker eller kostnader som banktjänstemannens handlingar kan medföra. Det är enligt min uppfattning opraktiskt att ha en ordning där bankkunden måste undersöka om banktjänstemannen är behörig för att vara säker på att banken blir bunden. Därmed inte sagt att jag menar att banken skall stå för *samtliga* handlingar som en banktjänsteman företar. Bankkunden måste t.ex. vid en objektiv betraktelse ha fog för sin uppfattning om banktjänstemannens behörighet för att banken skall bli bunden.

Som tidigare nämnts, valde Gorton och Nyström en annan infallsvinkel än HD vid bedömningen av om banktjänstemannen i mål II hade behörighet enligt sedvänja. Vid denna bedömning fäste HD stor vikt vid motpartens intryck av behörighet medan Gorton och Nyström fäste avgörande vikt vid handlingens beskaffenhet. Som framgått av mitt resonemang ovan, delar jag inte Gortons och Nyströms bedömning av mål II även om de framför många tunga argument till stöd för sin uppfattning. Däremot är jag enig med Gorton om att de båda domarna till viss del är oklara och därmed svårtolkade. Klart är i alla fall att det i de båda målen är fråga om svåra intresseavvägningar, där små nyansskillnader i bedömningen kan leda till helt olika resultat.

NJA 2002 s. 244:

En banktjänsteman hade utfärdat två förbindelser som var betalbara på "första skriftliga anmodan". I rättsfallet uppkom fråga om banktjänstemannen hade ställningsfullmakt att utfärda förbindelserna.

Person M hade genom två avtal sålt sina aktier i företag I till företag D. Köpeskillingen var på 110 miljoner norska kr, varav 60 miljoner kr skulle betalas inom tre veckor och 50 miljoner kr med längre anstånd. I samband med detta, utfärdade banktjänsteman A två bankgarantier på 32 respektive 18 miljoner svenska kr. Förbindelserna hade följande lydelse: "Mot bakgrund av att köpeavtal träffats om förvärv av aktier i [företag I] mellan Er såsom säljare och [företag D] såsom köpare, förbinder vi oss att tidigast 1988-09-22 på Er första skriftliga anmodan erlägga 32. 000. 000/18. 000. 000 :-." Person M krävde under 1991 betalt av banken i enlighet med de utfärdade bankförbindelserna. Banken menade dock att den, till följd av flera olika omständigheter, inte var betalningsskyldig och betalade därför inte ut några pengar. Den för uppsatsen mest relevanta frågan som HD hade att ta ställning till i målet, var om banktjänsteman A hade behörighet att utfärda de aktuella förbindelserna enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt.

HD begärde yttrande från Svenska Bankföreningen för vägledning om sedvänjan inom branschen. I yttrandet från Bankföreningen diskuterades, till skillnad från i mål NJA 2001 s. 191 I och II, inte huruvida en person som

¹⁴⁹ Gorton, Kreditavtal och ställningsfullmakt – en rättslig utblick, s. 5 ff.

¹⁵⁰ A. a. s. 22 ff.

får en garanti från en banktjänsteman ska kunna lita på att denne har behörighet utan att behöva kontrollera de närmare förhållandena. I stället beskrevs rutinerna vid utfärdandet av bankgarantier. I yttrandet framhölls bl.a. att det vid den aktuella tidpunkten var en fast etablerad praxis att bankgarantier, oavsett belopp, undertecknades av två tjänstemän vilka antingen hade firmateckningsrätt eller givits särskild fullmakt för att underteckna garantier.

Banktjänsteman A var vice kontorschef och föreståndare för företagsavdelningen på ett av bankens tre kontor i Helsingborg. Banktjänstemannen hade inte ens i förening med annan firmateckningsrätt. Det aktuella bankkontoret omsatte ca 250 miljoner kr per år och A hade, enligt bankens interna instruktioner, rätt att bevilja kredit upp till 100 000 kr utan säkerhet och 500 000 kr med säkerhet. För utfärdandet av bankgarantier gällde därutöver särskilda villkor. Kontorets limit var på två miljoner kr.

HD fann i målet att banktjänsteman A inte hade behörighet att utfärda de aktuella förbindelserna enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. HD uttalade att varken Svenska bankföreningens yttrande eller förhørsutslagor ger stöd för att det vid den aktuella tidpunkten fanns någon sedvänja enligt vilken en banktjänsteman har behörighet att utfärda nämnda garantier för bankens räkning. HD uttalade att detta delvis får antas sammanhänga med att *”de praktiska skäl för ställningsfullmakt som åberopats av Bankföreningens yttrande i 2001 års mål inte i samma utsträckning gör sig gällande när en banktjänsteman gör ett åtagande till förmån för en beneficent som inte i egenskap av bankkund står i förbindelse med banken.”* HD uttalade vidare att det i målet inte är visat att bankgarantier eller on demand garantier är vanligt förekommande på bankkontor av det slag där A var anställd. Enligt HD skulle det därför inte leda till *”nämnvärda praktiska olägenheter om åtminstone vid sådana bankkontor tjänstemannens behörighet att lämna sådana förbindelser måste styrkas.”* I anslutning till detta uttalande påpekade domstolen också att bankgarantierna löd på avsevärda belopp jämfört med kontorets omsättning. Domstolen menade att mot denna bakgrund kunde banktjänsteman A inte anses ha ställningsfullmakt enligt avtalslagen att utfärda bankförbindelserna. Domstolen menade vidare att det inte fanns några omständigheter i fallet som talade för att banktjänstemannen hade behörighet enligt reglerna för tolerans- och kombinationsfullmakt. Banken var alltså inte bunden av banktjänstemannens handling.

Till skillnad från i mål NJA 2001 s. 191 I och II, fann alltså HD att banktjänstemannen inte hade behörighet enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt eller anslutande fullmaktstyper. I domskälen hänvisade HD bl.a. till Svenska Bankföreningens uttalande om att banktjänstemannen saknade behörighet enligt sedvänjan. Svenska Bankföreningens bedömning grundade sig främst på hur rutinerna såg ut inom bankväsendet avseende utfärdandet av bankgarantier och inte på motpartens intryck av behörighet. I domskälen tog HD även upp frågor av praktisk natur och uttalade att *”de praktiska skäl för ställningsfullmakt som åberopats av Bankföreningens yttrande i 2001 års mål inte i samma utsträckning gör sig gällande när en banktjänsteman gör ett åtagande till förmån för en beneficent som inte i egenskap av bankkund står i förbindelse med banken.”* Vid bedömningen av om en motpart skall anses ha fog för sin uppfattning att en banktjänsteman är behörig, har det alltså enligt HD betydelse om motparten är en bankkund eller en beneficent. HD uttalade vidare att det inte var visat att bankgarantier var vanligt förekommande på bankkontor av det slag där banktjänstemannen var anställd samt att bankgarantierna löd på avsevärda belopp i relation till bankkontorets omsättning. Till följd av dessa omständigheter kunde beneficenten inte utan vidare utgå från att banktjänstemannen var behörig utan beneficenten borde ha undersökt om så var fallet.

I rättsfallen NJA 2001 s. 191 I och II synes HD mena att en bankkund måste kunna fästa tilltro till det intryck som bankens verksamhet utåt sett ger och skall inte behöva undersöka de närmare fullmaktsförhållandena. Enligt detta resonemang är alltså skyddet för motparten relativt långtgående men detta skydd synes ha begränsats i NJA 2002 s. 244.

Enligt Dotevall är det endast då det finns anledning för motparten att *”känna beaktansvärd osäkerhet”* som denne behöver undersöka fullmaktsförhållandena.¹⁵¹ Dotevall menar att domarna i NJA 2001 s. 191 I och II talar för att ge detta uttryck en snäv tolkning. Omständigheter som kan ha betydelse för denna bedömning är, enligt Dotevall, bl.a.

¹⁵¹ Uttrycket *”känna beaktansvärd osäkerhet”* är hämtat från Svenska Bankföreningens yttrande i NJA 2001 s. 191 II. HD återger detta uttalande i NJA 2002 s. 244 men domstolen använder sig inte av detta uttryck i domskälen. Enligt Herre bör därför Svenska Bankföreningens uttalande inte tolkas som den princip som etablerats genom domen, se vidare Herre, Den ställningsfullmäktiges behörighet NJA 2002 s. 244, s. 132

transaktionens omfattning och karaktär samt om motparten är en privatperson eller en näringsidkare.¹⁵²

Gorton menar att resultatet i NJA 2002 s. 244 visserligen är relativt rimligt men att det är tveksamt om domen ligger i linje med tidigare praxis på området. Enligt Gorton hade den aktuella domen varit mer konsistent med tidigare praxis om HD i NJA 2001 s. 191 II hade kommit fram till samma resultat som dissidenten. Gorton ställer sig även kritisk till delar av domstolens resonemang i NJA 2002 s. 244. Han menar att HD i alltför stor utsträckning har utgått från den enskilda situationen vid bedömningen av om banktjänstemannen hade behörighet enligt sedvänja. Enligt Gortons uppfattning borde ställningsfullmakten knytas till en bransch och inte till ett bankkontor eller till en enskild bankkund.

Även Herre är kritisk till delar av domstolens resonemang och frågar sig om behörighetens omfattning kan bestämmas utifrån vem som är motpart. Han ställer sig vidare kritisk till att det inte skulle vålla beneficenten ”*nämnvärda praktiska olägenheter*” att närmare behöva undersöka fullmaktsförhållandena. Herre menar att om relationen till banken skall tillmätas betydelse, så borde det vara enklare för en bankkund att ta reda på de faktiska omständigheterna än för en person som inte tidigare varit i kontakt med banken. Enligt Herre har domen inte bidragit till att klargöra i vilka situationer som en motparts tilltro till en mellanmans behörighet skall få avgörande betydelse.¹⁵³

Enligt min uppfattning är domslutet i NJA 2002 s. 244 relativt rimligt men även jag är kritisk till delar av domstolens resonemang. Jag menar, till skillnad från HD, att det inte bör ha någon betydelse för bedömningen av banktjänstemannens behörighet om motparten är en bankkund eller en beneficent. En motpart måste som huvudregel kunna lita på de uppgifter som en banktjänsteman lämnar och detta alltså oavsett om motparten är en bankkund eller en beneficent. En annan sak är om det i det enskilda fallet finns omständigheter som tyder på att en motpart inte har fog för sin uppfattning avseende en mellanmans behörighet. Omständigheter som har betydelse för denna bedömning är bl.a. mellanmannens ställning och handlingens beskaffenhet. Banktjänstemannens ställning i rättsfallet skiljer sig något från de ställningar som banktjänstemännen innehade i NJA 2001 s. 191 I och II. Johansson har noterat att det i rubrikerna till rättsfallsreferaten i 2001 års mål anges att det är fråga om en *chefstjänsteman* i en bank medan det i 2002 års mål anges att det är fråga om en *banktjänsteman*.¹⁵⁴ En banktjänsteman kan antas ha en mindre vidsträckt behörighet än en cheftjänsteman. I rättsfallet bedömdes banktjänsten vara ovanlig, både avseende sin karaktär och sin omfattning. Det är dock värt att notera att även om en demand-garantier bedömdes som ovanliga, särskilt för det aktuella bankkontoret, så förekom denna banktjänst trots allt inom bankverksamheten. Det är vidare värt att notera att då HD bedömde att bankgarantierna löd på ”*avsevärda*”¹⁵⁵ belopp, sattes detta belopp i relation till omsättningen för det enskilda bankkontoret och inte för banken som juridisk person.¹⁵⁶ Liksom Herre menar jag att det är orimligt att bedöma beneficentens intryck av behörighet utifrån det enskilda bankkontorets förutsättningar. Det är inte rimligt att kräva att beneficenten har, eller måste skaffa sig, en uppfattning om bankkontorets omsättning för att kunna bedöma om en viss transaktion har stor betydelse för detta kontor. Herre frågar sig ”*varför över huvud kontorets omsättning tillmätts denna relevans när fråga inte var om en självständig juridisk person utan ett kontor i*

¹⁵² Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 640 och 643 f.

¹⁵³ Herre, Den ställningsfullmäktiges behörighet NJA 2002 s. 244, s. 136 ff.

¹⁵⁴ I NJA 2001 s. 191 I och II rörde det sig om en ställföreträdande regionchef respektive en kontorschef medan det i NJA 2002 s. 244 rörde sig om en vice kontorschef och tillika föreståndare för företagsavdelningen. Banktjänstemännen innehade alltså olika befattningar men även t.ex. storleken på de olika bankkontoren kan ha haft betydelse för domstolens rubricering av ställningarna, se vidare Johansson, Ställningsfullmakt i bank NJA 2001 s. 191 I och II, s. 149

¹⁵⁵ NJA 2002 s. 254

¹⁵⁶ De två bankgarantierna avsåg totalt 50 miljoner kronor och bankkontorets omsättning var 250 miljoner kronor

*en av de största affärsbankerna i Sverige vid den tidpunkten. För banken som juridisk person var naturligtvis beloppet inte avsevärt.*¹⁵⁷

Med hänsyn till *samtliga* omständigheter i fallet menar jag att beneficenten hade ett visst fog för sin uppfattning avseende banktjänstemannens behörighet. Däremot anser jag inte att beneficenten hade *tillräckligt* fog för sin uppfattning, i den meningen att beneficentens intressen borde väga tyngre än bankens. Jag menar att det därför inte heller finns skäl att frånga Svenska Bankföreningens bedömning avseende sedvänjan till förmån för beneficenten. Enligt detta resonemang hade alltså banktjänstemannen inte behörighet enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt eller anslutande fullmaktstyper.

Jag menar att det är svårt att dra några generella slutsatser utifrån rättsfallet, dels för att omständigheterna i fallet är så speciella och dels för att domen, enligt min mening, är oklar avseende vilka motiv som har varit avgörande för domstolens ställningstagande. Gorton har ställt några tankvärda frågor avseende domen. Han frågar sig om det är så att:¹⁵⁸

”... HD har sökt efter omständigheter som ger anledning att avvika från bedömningarna i NJA 2001 s. 191 I och II? Är det så att HD följer uttalandet om handelsbruk och sedvänja? Är det så att HD kommit fram till en rättvis bedömning oavsett domskälens konsistens i förhållande till tidigare rättspraxis i banksammanhang?”

4.3.3 Danska och norska rättsfall

UfR 1980 s. 238 V

Arkitekt A hade i uppdrag hos byggherren B att projektera ett om- och tillbyggnadsarbete. B ansåg att ombyggnationen blev för dyr och meddelade då A att arbetet skulle stoppas tillsvidare. Vid detta tillfälle hade emellertid C redan påbörjat ett snickeriarbete med specialbeställda dörrar för bygget. A meddelade C att han skulle färdigställa dörrarna trots byggstoppet. A bedömde att det senare skulle bli fråga om någon form av ombyggnadsarbete för B och att ett färdigställande av dörrarna var i B:s intresse eftersom C:s snickeriarbete, vid tiden för byggstoppet, var utan värde för B. Fråga uppkom om A hade behörighet att träffa den nämnda överenskommelsen med C med bindande verkan för B.

Landsretten fann att A hade behörighet att träffa den nämnda överenskommelsen enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. B blev alltså betalningsansvarig för C:s arbete med att färdigställa dörrarna.

Vid transaktioner som inrymmer projektelement, som t.ex. fastighetsbygge, IT-utveckling och forskning, är det vanligt att parterna söker bistånd hos rådgivare. Som ett led i sitt uppdrag, befattar sig rådgivaren också med avtalsförhållandet mellan klienten och den eller de leverantörer som är aktuella. Vid sådana situationer uppkommer ofta frågeställningar kring omfattningen av rådgivarens behörighet. Rättsfallet UfR 1980 s. 238 utgör ett exempel på en sådan situation, där arkitekten A, som ett led i sitt rådgivningsuppdrag, har beställt arbete av snickaren C för byggherren B:s räkning. Utgången i rättsfallet synes ligga i linje med tidigare rättspraxis på området där domstolen, enligt Bryde Andersen, har bedömt att rådgivare har en förhållandevis ”*selvstændig kompetence... at træffe dispositioner i den mindre skala.*”¹⁵⁹

UfR 2002 s. 2644 H

A, som var anställd som ekonomichef i elektronikföretaget E, hade handlat med optioner i E:s namn med investeringsföretaget I. Då E:s ledningen fick kunskap om A:s optionsaffärer hade handeln pågått i ca ett år och uppgick till ett sammanlagt belopp på nästan 10 miljoner dkr. E meddelade I att det inte ansåg sig bundet av A:s handel med I. I det efterföljande blev A dömd för förskingring och I gick i konkurs. I konkursen riktade I

¹⁵⁷ Herre, Den ställningsfullmäktiges behörighet NJA 2002 s. 244, s. 138. Banken var i detta fall Gotabanken, sedermera Nordea.

¹⁵⁸ Gorton, On demand-garanti och fullmaktsfrågor, s. 316

¹⁵⁹ Bryde Andersen, Grundläggande aftaleret, s. 288

betalningskrav mot både A och E för optionsaffärerna. Betalningskravet uppgick till ett belopp på ca 6,2 miljoner dkr.

Højesteretten menade att A inte hade ställningsfullmakt att på E:s vägnar företa riskbetonade spekulationer i optioner. Domstolen uttalade att varken E:s verksamhetsföremål, detta företags tidigare aktiviteter eller A:s ställning i företaget, tydde på att A hade behörighet att ingå optionsavtal med bindande verkan för E. Domstolen uttalade vidare att I, särskilt med tanke på optionsavtalens karaktär och omfattning, borde ha försäkrat sig om att A var behörig att företa de aktuella dispositionerna för E:s räkning. Domstolen menade vidare att det inte fanns några omständigheter i fallet som tydde på att A kunde binda E enligt reglerna för adfærdsfuldmagt. Højesteretten fann således att E inte var betalningsskyldig för A:s optionsaffärer.

Behörigheten för en ekonomichef kan antas vara mer vidsträckt än behörigheten för en lägre tjänsteman. Trots att A var ekonomichef, bedömdes han inte ha behörighet enligt sedvänja att företa de aktuella åtgärderna eftersom dessa var förhållandevis ovanliga och omfattande till sin karaktär. Vidare bedömdes A inte heller ha behörighet enligt reglerna för tolerans- och kombinationsfullmakt. Med hänsyn till bl.a. åtgärdernas karaktär, hade investeringsbolaget inte fog för sin uppfattning avseende A:s behörighet och elektronikföretaget hade inte heller uppträtt på ett sådant sätt att det fanns skäl att låta investeringsföretagets intressen väga tyngre än elektronikföretagets. Investeringsföretaget fick således bära risken för att det inte hade tagit reda på de närmare fullmaktsförhållandena.

RG 1969 s. 279 (Oslo):

F hade, i egenskap av annonstecknare för ett förbund, ingått ett avtal med ett företag om att teckna en annons i en publikation som förbundet övervägde att ge ut. F hade erbjudit företaget att köpa en helsidesannons till ett reducerat pris på 7 500 nkr (normalpris 18 000 nkr). Detta belopp skulle betalas in i förskott. Företaget överlämnade en kryssad check till F som var utställd på ”Norges Jernvarehandlers Forbund v/ konsulent Jan Fosshaug eller ordre” och som skulle lösas in på företagets bank A. F lyckades emellertid lösa in checken på sin egen bank B och beloppet, som han fick utbetalat kontant, behöll han själv. Då förbundet beslutade att inte ge ut publikationen, krävde företaget förbundet på förskottsbetalningen för annonsen. Fråga uppkom bl.a. om F hade behörighet att ta emot förskottsbetalning för annonsen med bindande verkan för förbundet.

Oslo byrett fann att F inte hade behörighet att ta emot förskottsbetalning enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Enligt domstolen hade företaget inte heller fog att utgå från att F var behörig eftersom det förbisett flera viktiga omständigheter som talade för att F inte hade behörighet. F hade t.ex. överlämnat ett brev som skulle bekräfta att förbundet stod bakom avtalsvillkoren men detta brev var endast undertecknat av F själv. Vidare var det ovanligt att annonser betalades i förskott. Företaget fick alltså bära risken för att det inte närmare hade undersökt fullmaktsförhållandena.

Även i detta rättsfall bedömdes mellanmannen handling vara för ovanlig för att kunna omfattas av sedvänjan på området. Enligt domstolen fanns det en rad omständigheter i fallet som tydde på att mellanmannen inte var behörig. Motparten bortsåg emellertid från dessa omständigheter och ingick därför avtalet på egen risk.

RG 1991 s. 520 (Ytre Sogn):

Ett energiverk E skulle uppföra två bostadshus i anslutning till ett kraftverk. Det var tänkt att dessa bostäder skulle byggas med fönster i den gavelvägg som vette mot grannen M. M ville emellertid skydda sin egendom ifrån insyn och protesterade därför mot fönstrenas placering. Inför att E skulle ansöka om bygglov, anordnades ett möte där M och byggladaren F ingick ett avtal om att E bl.a. inte skulle placera fönstrena på den nämnda väggen. E meddelade senare M att detta avtal inte kunde accepteras då byggladaren F inte hade fullmakt att ingå avtal för E:s räkning. I samma brev uppgav emellertid E att det accepterade M:s krav om att inte placera fönstrena i gavelväggen. M menade att det förelåg ett självständigt avtal om att E *för all framtid* avstod från att sätta in fönster i gavelväggen och tvist uppkom då M önskade att tingslysa detta som ett negativt servitut.

Ytre Sogn häradsrätt fann bl.a. att F inte hade ställningsfullmakt att ingå det aktuella avtalet för E:s räkning. Domstolen menade att det inte fanns någon praxis eller sedvänja på området som gav byggladaren rätt att ingå denna typ av avtal med tredje man för byggherrens räkning. Domstolen menade emellertid att E, genom brevet till M, hade förpliktigt sig att inte sätta in några fönster i gavelväggen.

I rättsfallet förekom utredning av sedvänjan inom branschen vilken utvisade att bygglidaren inte hade behörighet att ingå det aktuella avtalet.

4.4 Sammanfattande kommentarer

4.4.1 Inledning

I föregående avsnitt har jag redogjort för några rättsfall som alla rör frågan huruvida en huvudman kan anses bunden av en mellanmans handling enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. I samtliga rättsfall har ställningsfullmaktens gränser bestämts utifrån en bedömning av sedvänjan på området. Hur har då sedvänjan fastställts i de redovisade fallen och vilka omständigheter har haft betydelse för bedömningen av ställningsfullmaktens gränser?

4.4.2 Fastställande av sedvänja

Det vanligaste sättet att fastställa sedvänja är, som tidigare nämnts, att begära yttranden från branschorganisationer och andra sakkunniga. Domstolen begärde t.ex. yttrande från Svenska Bankföreningen i NJA 2001 s. 191 I och II, från Stockholms handelskammare i NJA 1990 s. 591 och från konsumentverket i NJA 1985 s. 717. Uttalanden från sakkunniga avseende sedvänjan inom en bransch har normalt avgörande betydelse för domstolens bedömning av ställningsfullmaktens gränser. Det är emellertid inte alltid möjligt att fastställa sedvänja genom att begära yttranden från sakkunniga. I t.ex. NJA 1998 s. 304 och NJA 1956 s. 656 förekom inte någon utredning av sedvänjan inom branschen eftersom det troligen inte var möjligt att fastställa någon sedvänja avseende en dödsbodelägares behörighet att företräda ett dödsbo respektive en garagevakts behörighet att företräda ett garagebolag. I sådana fall kan domstolen, även utan sådan utredning, konstatera att sedvänja föreligger, t.ex. utifrån en bedömning av vilket intryck en motpart typiskt sett får av en viss ställning. I de nämnda rättsfallen NJA 1998 s. 304 och NJA 1956 s. 656, fastställde t.ex. domstolen behörighetens omfattning utifrån en bedömning av handlingens beskaffenhet respektive en bedömning av vad som var mest ändamålsenligt för avtalstypen.

4.4.3 Omständigheter som har betydelse för bedömningen av ställningsfullmaktens gränser

Domstolen fastställer ställningsfullmaktens gränser utifrån en *helhetsbedömning* där hänsyn tas till omständigheter som t.ex. branschen, ställningen, ställningsbeteckningen, fullmäktigens funktion i verksamheten, särskilda tillkännagivanden från huvudmannens sida och handlingens karaktär. Vid denna bedömning kan även hänsyn tas till om motparten har haft rimlig anledning att utgå från att mellanmannen var behörig.¹⁶⁰

I flertalet av de fall som jag har redogjort för, har HD funnit att mellanmannen inte har varit behörig att företa en viss handling. I alla dessa fall har mellanmannens *handling* bedömts som alltför ovanlig eller omfattande för att kunna anses som sedvanlig. Detta kan förklaras med att sedvänja lättare utvecklas då det är fråga om ”*rutinmässiga angelägenheter som i ett företag utförs av personer i underordnad ställning*” än för åtgärder som ”*mer sällan förekommer och utförs av personer högre upp i hierarkin*.”¹⁶¹ I t.ex. NJA 1990 s. 591, fann domstolen att en föreståndare på en inköps- och försäljningsavdelning inte hade behörighet att ingå avtal om slutreglering av en tvist. Den aktuella handlingen ansågs inte kunna omfattas av sedvänjan på området eftersom handlingen var ovanlig till sin beskaffenhet och avsåg omfattande belopp. Enligt Grönfors gav utgången i målet stöd för att ställningsfullmakten är ”*avpassad för schablonartade, ofta upprepade och sinsemellan likartade transaktioner genom mellanmän,*

¹⁶⁰ Woxholth, Avtalerett, s. 273

¹⁶¹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 82

*inte för mera omfattande transaktioner som kräver nyanserade bedömningar i det enskilda fallet.*¹⁶²

Mot denna bakgrund kan man fråga sig om en person som innehar en högre ställning och som utför mer kvalificerade arbetsuppgifter överhuvudtaget kan anses ha behörighet enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt? Jag menar att utgången i rättsfallen NJA 2001 s. 191 I och II tyder på att så är fallet. I dessa mål fann domstolen att en banktjänsteman i chefsställning hade behörighet enligt sedvänja att företa en, förhållandevis, ovanlig och omfattande handling. I dessa rättsfall fäste domstolen stor vikt vid *motparternas befogade intryck* av behörighet och mindre vikt vid handlingens beskaffenhet. Denna bedömning främjar omsättningens intresse, vilket ju också är det huvudsakliga syftet med avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Det hör emellertid till undantagen att en ovanlig och omfattande handling bedöms som sedvanlig och rättsfallen kan av detta skäl inte ses som representativa för rättspraxis rörande ställningsfullmakt. Om en mellanman företar en handling som inte kan betraktas som enkel och vardaglig, tar alltså motparten fortfarande en betydande risk om denne ingår avtal utan att undersöka de närmare fullmaktsförhållandena.

En annan omständighet som kan ha betydelse för bedömning av ställningsfullmaktens gränser är, enligt Bryde Andersen, det *intresse* som huvudmannen har av att handlingen företas här och nu. Här spelar tankar från läran om obehörig vinst in. Om det t.ex. är svårt för mellanmannen att inhämta huvudmannens samtycke, samtidigt som det finns ett behov av att mellanmannen agerar snabbt, talar detta för att mellanmannen skall anses ha behörighet.¹⁶³ Detta resonemang påverkade till viss del utgången i det danska rättsfallet UfR 1980 s. 238 V.

5. Tolerans- och kombinationsfullmakt

5.1 Introduktion

5.1.1 Inledning

Avtalslagens regler om ställningsfullmakt ger inte tredje man tillräckligt skydd i alla de situationer där denne har en befogad anledning att räkna med att fullmakt föreligger. Avtalslagen ger, som tidigare nämnts, ingen uttömmande reglering av alla de sätt på vilket ett fullmaktsförhållande kan uppstå. Så som Ussing framhåller, kan fullmakten grundas på strängt taget vilket beteende som helst från huvudmannens sida så länge som det ger tredje man fog att räkna med att behörighet föreligger.¹⁶⁴

5.1.2 Kännetecknen

Tolerans- och kombinationsfullmakten kännetecknas, liksom ställningsfullmakten, av att en persons funktion i huvudmannens verksamhet ger tredje man intryck av att fullmakt finns.¹⁶⁵ Dessa fullmaktstyper kan därför ses som nybildningar i anslutning till ställningsfullmakten. Tolerans- och kombinationsfullmakten kan dock inte sägas bygga på huvudmannens vilja i samma utsträckning som ställningsfullmakten. Den behörighet som följer av tolerans- och kombinationsfullmakten grundar sig istället på olika fakta i förening.¹⁶⁶ Enligt Grönfors avser *toleransfullmakten* sådana fall där bristen på sedvänja uppvägs av förekomsten av upprepade

¹⁶² Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 437

¹⁶³ Bryde Andersen, Grundläggande aftaleret, s. 287

¹⁶⁴ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 200, uttalande av Ussing i "Aftaler" s. 299 - fritt översatt av Adlercreutz

¹⁶⁵ Begreppen tolerans- och kombinationsfullmakt blev i Norden först lanserat av Grönfors, se vidare Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 242 ff. Uppdelningen är hämtad från tysk rätt och de motsvarande fullmaktsformerna Duldungsvollmacht respektive Anscheinsvollmacht, se vidare om dessa fullmaktsformer i Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 109 f.

¹⁶⁶ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 106 f., Hov, Avtalerett, s. 345 f.

representationshandlingar från ”fullmäktigens” sida utan ingripande från ”huvudmannens” sida. Dessa omständigheter skall ge tredje man det befogade intrycket av att fullmakt föreligger. *Kombinationsfullmakt* avser sådana fall där bristen på sedvänja uppvägs av en kombination av olika omständigheter, vilka i samverkan med varandra ger tredje man det befogade intrycket av att fullmakt föreligger.¹⁶⁷ Vid tolerans- och kombinationsfullmakt uppstår alltså fullmaktsverkningarna på annat sätt än genom en uttrycklig viljeförklaring.¹⁶⁸ Tolerans- och kombinationsfullmakten innebär således en *utvidgning* av mellanmannens behörighet i relation till avtalslagens regler om ställningsfullmakt.¹⁶⁹

5.1.3 Tolerans- och kombinationsfullmakt som särskilda fullmaktstyper

Enligt bl.a. Adlercreutz, uppvisar tolerans- och kombinationsfullmakterna så stora likheter med varandra att det kan vara svårt att skilja dem åt.¹⁷⁰ Toleransfullmakten är t.ex. egentligen ett exempel på en kombinationsfullmakt där toleransmomentet är särskilt framträdande. Av detta skäl väljer Adlercreutz att istället använda *speciell ställningsfullmakt* (till skillnad från allmän ställningsfullmakt eller ställningsfullmakt enligt avtalslagen) som en gemensam beteckning för de fullmakter som inryms i begreppen tolerans- och kombinationsfullmakt.¹⁷¹

Det kännetecknande för speciell ställningsfullmakt är att sedvänja inte behöver visas, utan det avgörande är relationen mellan ett företag och en anställd på ena sidan och tredje man på andra sidan.¹⁷² Enligt Adlercreutz är toleransmomentet kanske det viktigaste men detta:¹⁷³

”kombineras regelmässigt med andra fakta, vilka alla tillsammans anses ge behörighet eller, vad som ofta är avgörande, *fog för medkontrahentens uppfattning* att den han rättshandlar med eller – vid mottagandehandlingar (passiv fullmakt) – gentemot har behörighet.”

I dansk rätt används begreppet *adfærdsfuldmagt* som en gemensam beteckning för de fullmakter som inryms i begreppen tolerans- och kombinationsfullmakt.¹⁷⁴ Enligt Grönfors är nackdelen med att sammanföra tolerans- och kombinationsfullmakten till en grupp att fallen av toleransfullmakt är mycket enklare att avgränsa genom det likartade rekvisetet ”upprepat handlande” än fallen av kombinationsfullmakt.¹⁷⁵ Vid kombinationsfullmakt kan de fullmaktsgrundande omständigheterna vara av mycket varierande art, där huvudmannens tolerans kan utgöra ett delmoment bland flera andra samverkande omständigheter.¹⁷⁶ Fallen av kombinationsfullmakt har dock det gemensamt att de alla grundar sig på ”*olika omständigheter som tillsammans ger tredje man den befogade uppfattningen att fullmakt finns*”.¹⁷⁷

Jag kommer i den fortsatta framställningen att använda mig av begreppen tolerans- och kombinationsfullmakt för att beteckna olika behörighetsgrunder. I enlighet med Grönfors, menar jag att det finns ett visst förklaringsvärde i att använda sig av dessa begrepp. Även om det ibland bara är fråga om nyanser, skiljer sig dock behörighetsgrunderna för tolerans- och

¹⁶⁷ Grönfors, Avtalslagen, s. 124 ff., Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 244

¹⁶⁸ Hov, Avtalerett, s. 345 f.

¹⁶⁹ Lyng Andersen, Madsen, Nørgaard, Aftaler og mellemmand, s. 288

¹⁷⁰ Dotevall menar t.ex. att det är lämpligare att endast använda sig av begreppet *kombinationsfullmakt* då behörighet inte föreligger enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt, se vidare Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 642

¹⁷¹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 201 f.

¹⁷² Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 108

¹⁷³ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 202

¹⁷⁴ I norsk rätt används, liksom i Sverige, beteckningarna toleransfullmakt och kombinasjonsfullmakt för nämnda fullmaktssituationer

¹⁷⁵ Grönfors, Avtalslagen, s. 126

¹⁷⁶ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 108, Grönfors, Avtalslagen, s. 126

¹⁷⁷ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 108

kombinationsfullmakten åt. Dessutom är användningen av dessa begrepp relativt utbredd inom doktrin och praxis i både Sverige och Norge.

5.1.4 *Intresseavvägning: huvudman – tredje man*

Det är skyddet för tredje mans intressen som är det avgörande skälet till att tolerans- och kombinationsfullmakten har utvecklats.¹⁷⁸ Tredje man har ett intresse av att kunna fästa tillit till det yttre intryck han får av att fullmakt föreligger. Samtidigt har huvudmannen ett intresse av att inte bli bunden i större utsträckning än vad som följer av hans vilja.¹⁷⁹ En avvägning mellan dessa motstående intressen måste alltså göras. Tanken bakom tolerans- och kombinationsfullmakten är, så som Dotevall uttrycker det att:¹⁸⁰

”Den risk som tredje man löper att drabbas av ekonomisk skada genom mellanmannens handlande bör avstyras om det är möjligt utan alltför stora uppoftningar för huvudmannens del.”

Vid tolerans- och kombinationsfullmakt skall de fullmaktsgrundande omständigheterna föreligga på ”huvudmannens sida”.¹⁸¹ Huvudmannen blir bunden därför att han, enligt gängse betraktelsesätt, *borde* ha ingripit för att undanröja det yttre intrycket av fullmakt.¹⁸² För att tredje man skall anses som skyddsvärd, måste denne emellertid ha haft *befogad* anledning att räkna med att fullmakt finns. Huruvida motparten kan anses ha haft fog för sin uppfattning bedöms objektivt enligt tillits- eller godtrosskyddsprincipen.¹⁸³

Vid toleransfullmakt ligger ett visst skydd för huvudmannen däri att det skall vara fråga om ett handlande av mellanmannen som godtagits av huvudmannen under *en tid* eller vid *uppregade tillfällen*. Vid toleransfullmakt är, så som Dotevall uttrycker det:¹⁸⁴

”huvudmannen alltså *medveten*¹⁸⁵ om de fullmaktsgrundande förhållandena men tolererar dem. Toleransfullmakten bygger på huvudmannens underlåtenhet att hindra en annan persons dispositioner i huvudmannens namn.”

Huvudmannens bundenhet kan i dessa fall ses som en form av *påföljd* eller *sanktion*. Huvudmannen ”straffas” av bundenhet som en konsekvens av att han aldrig ingrep.¹⁸⁶

Vid kombinationsfullmakt¹⁸⁷ är huvudmannen, till skillnad från vid toleransfullmakt, inte medveten om de fullmaktsgrundande omständigheterna utan tanken är istället att han *borde* ha varit medveten om dessa omständigheter. Bundenhet uppkommer därför att det brister i huvudmannens organisation av den egna verksamhetsfären.¹⁸⁸ I fall av kombinationsfullmakt behöver inget ”tolererande” från huvudmannens sida föreligga utan domstolen kan istället grunda bundenheten på företagets ”*vårdslösa underlåtenhet att förskaffa sig kännedom om*

¹⁷⁸ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 110

¹⁷⁹ Man brukar i dessa sammanhang tala om *tillits-* respektive *viljeprincipen*

¹⁸⁰ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 110

¹⁸¹ Lyng Andersen, Madsen, Nørgaard, Aftaler og mellemmand, s. 289

¹⁸² Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 434

¹⁸³ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162

¹⁸⁴ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, 111

¹⁸⁵ Min kursivering

¹⁸⁶ Grönfors, Avtalslagen, s. 125

¹⁸⁷ Kombinationsfullmakten bör ses tillsammans med 25 § AvtL, om fullmäktigens bundenhet vid handlande utan erforderlig fullmakt. En avvägning får här göras om tredje man skall skyddas med ersättning för det positiva kontraktsintresset enligt 25 § AvtL eller om han skall kräva att avtalet fullgörs genom att huvudmannen blir bunden, se vidare i t.ex. Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 116 f. och Grönfors, Avtalslagen, s. 157 ff.

¹⁸⁸ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 120

mellanmannens uppträdande”.¹⁸⁹ I dessa fall är alltså sanktionselementet ännu tydligare än i fallen av toleransfullmakt.

5.2 Närmare om toleransfullmakt

5.2.1 Svenska rättsfall

I motiven till 10 § 2 st. AvtL nämns ett exempel på en situation där fullmakt kan tänkas uppstå till följd av ett upprepat handlande av mellanmannen utan att huvudmannen griper in.¹⁹⁰

”Om t.ex. någon upprepade gånger uppträtt såsom fullmäktig för en annan utan att denne haft något att anmärka däremot, kan i en sådan passivitet under vissa förhållanden ligga en fullmakt att även för framtiden företaga rättshandlingar av ifrågavarande slag.”

Enligt Grönfors är detta uttalande startpunkten för HD: s utveckling av toleransfullmakten.¹⁹¹ Motivuttalandet illustrerar att huvudmannens viljeförklaring inte behöver vara uttrycklig för att ett fullmaktsförhållande skall uppkomma. Huvudmannens passivitet är här ett uttryck för en ”tyst” viljeförklaring att företa ”*rättshandlingar av ifrågavarande slag*”. Ett fullmaktsförhållande som uppkommer till följd av huvudmannens tysta viljeförklaring, genom passivitet eller konkludent handlande, är dock alltså att anse som ställningsfullmakt enligt avtalslagen. Någonstans passeras dock gränsen för att det skall anses som rimligt att tolka ett beteende på huvudmannens sida som en tyst viljeförklaring. I dessa fall är det lämpligare att tala om nybildningar i anslutning till avtalslagen regel om ställningsfullmakt, dvs. om tolerans- eller kombinationsfullmakt.¹⁹²

Första gången som man finner en motivering av HD där en antydning finns om att huvudmannens bundenhet grundar sig på ett slags culpabesvär, är enligt Grönfors, i avgörandet NJA 1928 s. 57.¹⁹³

Avgörandet rörde en föreståndare som i firmans namn tecknat kreditivkontrakt med banker. Firman blev bunden av föreståndarens åtgärder bl.a. på grund av följande omständigheter: föreståndaren hade åtminstone under de senare åren av anställningen ”*utan någon inblandning fått ombesörja alla affären vidkommande angelägenheter*”. Vidare hade hela kreditivbeloppet använts för att underlätta en betalning av skulder, som före kreditivbeloppets tillkomst åsamkats firman ”*genom det sätt, varpå föreståndaren opått fått handha affären*”.

Bland de omständigheter som tillmätts betydelse för huvudmannens bundenhet, framkommer bl.a. tanken att huvudmannen borde ha ingripit för att förhindra föreståndaren från att företa de nämnda dispositionerna. Vidare framkommer en vinsttanke som, så som Grönfors uttrycker det, ”*skjuts fram med hjälp av den antagna vårdslösheten*”.¹⁹⁴

I avgörandet kan fullmaktsförhållandet inte sägas uppkomma till följd av huvudmannens (tysta) viljeförklaring, dvs. fullmakten grundar sig inte på stadgandet om ställningsfullmakt i avtalslagen. Fullmaktsförhållandet uppkommer snarare till följd av att tredje man, pga. huvudmannens vårdslöshet, har fått ett befogat intryck av att fullmakt fanns. Bundenheten kan alltså ses som en form av sanktion mot ett oönskat uppträdande från huvudmannens sida.

Ett annat intressant avgörande i detta sammanhang och som Grönfors betraktar som en milstolpe i toleransfullmaktens utveckling, är NJA 1943 s. 316:

¹⁸⁹ Grönfors, Avtalslagen, s. 125, NJA 1974 s. 706

¹⁹⁰ Försl. s. 71

¹⁹¹ Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 186

¹⁹² Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 434

¹⁹³ Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 186

¹⁹⁴ A. st.

Fallet rörde en kassör och tillika styrelseledamot i en bostadsrättsförening som klart *saknade* behörighet enligt sedvänja att motta en återlämnad fastighetsinteckning à 2000 kr från en långivare. Trots detta fann HD att kassören hade behörighet att motta inteckningen med bindande verkan för föreningen. Motiveringen för detta var bl.a. att kassören tidigare regelbundet erlagt betalningar för räntor och amorteringar till betydande belopp för lånet. Långivaren, en privatperson, hade dessutom en skyldighet enligt avtalet att återställa inteckningarna efterhand som amortering skedde. (Hänsyn tas alltså till att låntagaren hade få praktiska möjligheter att agera på annat sätt än vad han gjorde.) Enligt domstolen var det av mindre betydelse att de rättshandlingar som kassören tidigare hade företagit inte var av samma art som den tvistiga. Det viktiga var istället att rättshandlingarna stod i ett ”nära funktionellt samband” med varandra.

Enligt Grönfors kan huvudmannens bundenhet i detta fall inte sägas bygga på en tyst viljeförklaring. En viljeförklaring genom konkludent handlande eller passivitet kan sägas gå ut på följande: Genom att huvudmannen upprepade gånger låter mellanmannen företräda sig i *en och samma typsituation*, kan detta ge uttryck för en tyst viljeförklaring att mellanmannen även i fortsättningen är behörig att utföra samma slags representationshandlingar. I avgörandet var de upprepade handlingarna emellertid inte identiska med den slutgiltiga mottagarhandlingen, men det bestod ett *nära funktionellt samband* mellan dem. Enligt Grönfors går man för långt om man försöker tolka in en tyst viljeförklaring i en sådan situation. Vidare grundas avgörandet inte enbart på att det upprepade handlandet givit tredje man ett befogat intryck av att fullmakt fanns utan snarare på att ”*huvudmannen borde ha ingripit aktivt* för att hindra de återkommande betalningarna ... Huvudmannen så att säga »straffas» med *bundenhet som en sanktion* mot att han aldrig ingrep.”¹⁹⁵ Här befinner vi oss alltså klart utanför avtalslagens stadgande om ställningsfullmakt.

5.2.2 Danska och norska rättsfall

UfR 1969 s. 380 H:

A var anställd som försäljningschef vid en mindre revisionsbyrå, vilken erbjöd rådgivning inom bokföring och skatterätt på abonnemangsbasis. A hade fått tillåtelse att, i egen regi, erbjuda byråns kunder rådgivning rörande bl.a. belåning av fast egendom. Då kunden P reste fråga om belåning av sin fastighet blev han hänvisad till A av en anställd vid byrån. Av byråns kontrakt framgick att rådgivning rörande belåning av fast egendom betalas ”*efter regning*”. A förskingrade vid ett tillfälle P:s lånebelopp och P gjorde då gällande att byrån ansvarade för detta belopp.

Højesteret uttalade att byrån inte kunde vara ovetande om att dess representanter lät kunderna förstå att byrån hade en anställd som kunde erbjuda bistånd i belåningsfrågor. Domstolen uttalade vidare att byrån inte hade gett sina representanter instruktioner om att meddela kunderna att byrån som sådan inte var ansvarig för dessa frågor. Domstolen menade att byrån därmed hade gett P fog att räkna med att A:s bistånd i belåningsfrågor var ett led i byråns verksamhet. Domstolen framhöll även att korrespondensen med P samt det faktum att A, med byråns vetskap, hade använt sig av byråns firmapapper och kontorsmässiga organisation, talade för att P hade fått ett befogat intryck av att byrån var ansvarig. Højesteretten fann således att byrån var betalningsansvarig för lånebeloppet.

Rättsfallet har bl.a. kommenterats av Spleth som menar att revisionsbyråns bundenhet bäst kan beskrivas utifrån reglerna om fullmakt. Enligt Spleth är det tydligt att A inte hade behörighet för de aktuella handlingarna enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Men en fullmaktssituation kan ju som bekant föreligga även om mellanmannen inte har något uttryckligt bemyndigande från huvudmannen. Spleth hänvisar bl.a. till Grönfors framställning om tolerans- och kombinationsfullmakt och till Ussings uttalande om att fullmakt kan föreligga även om förhållandena inte kan passas in under avtalslagens regler.¹⁹⁶ Byråinnehavaren tolererade att de anställda uppträdde på ett sådant sätt att kunderna, i detta fall P, fick ett befogat intryck av att A var behörig att ingå avtal rörande belåningsfrågor för

¹⁹⁵ Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 187 f.

¹⁹⁶ Se Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 245 ff. och 259 ff. och Ussing, Aftaler, s 289 ff.

byråns räkning.¹⁹⁷ Spleth uttalar i detta sammanhang att ”Firmaet syntes ikke at have haft noget særligt imod, at kontrakter blev tegnet bl.a. ved hjælp af et tilbud om bistand til omprioritering, og havde ikke fundet interesse i at drage omsorg for at klargøre retsstillingen.”¹⁹⁸

Enligt Lyng Andersen m.fl. illustrerar rättsfallet att det ofta bara är nyanser som skiljer ställningsfullmakten från adfærdsfullmakten, i detta fall toleransfullmakten. Som exempel på detta nämner Lyng Andersen m.fl. den omständigheten att byrån hade tagit med A:s verksamhet i sin standardfaktura och att byråns anställda hänvisade till A när kunderna hade frågeställningar kring belåning av fast egendom. Författarna poängterar dock att det är ett viktigt led i adfærdsfullmakten att det *inte* föreligger ställningsfullmakt. Reglerna om tolerans- och kombinationsfullmakt har ju utvecklats bl.a. för att undvika en alltför ansträngd användning av stadgandet i 10 § 2 st. AvtL.¹⁹⁹

UfR 1976 s. 108 H:

En bagarmästare, B, levererade bröd till ett hotells morgonrestaurang. Efter ca ett års tid upphörde hotellet med att få bröd från B och fick under några månader bröd från en annan bagarmästare. Därefter utarrenderade hotellet morgonserveringen till G och kort tid efter att G hade tillträtt började B återigen leverera bröd till hotellet. Nu var det emellertid inte hotellet som var skyldig att betala B utan arrendatorn G. Efter ca två års tid frånträdde G som arrendator och samtidigt upphörde B med att leverera bröd till hotellets morgonservering. Då B inte hade fått betalt för två månadsräkningar, riktade B betalningskrav mot hotellet.

Højesteret uttalade att då B, efter ett relativt kort uppehåll, återigen började leverera bröd till hotellet hade B ”ikke grund til at regne med den muligheden, at der nu var truffet den særlige aftale om [G:s] overtagelse af morgonserveringen som forpagter. Idet hotellet ikke har givet indstævnte underretning om den trufne ordningen, og idet det ikke kan anses godtgjort, at han på anden måde har fået viden herom, findes han at have haft føje til at regne med, at hotellet hæftede for betalingen af det til brug for hotellets gæster leverede brød.” Domstolen fann således att hotellet var betalningsskyldig för de brödleveranser som G hade beställt av B till följd av reglerna om adfærdsfullmakt.

Både UfR 1969 s. 380 H och UfR 1976 s. 108 H utgör exempel på hur bundenhet genom passivitet kan uppkomma vid långvariga affärsförbindelser. I UfR 1976 s. 108 H förhöll sig de ansvariga för hotellet passiva i en situation då de, enligt allmän uppfattning, borde ha agerat och klargjort de närmare förhållandena för bagarmästaren B.

UfR 1983 s. 780 V:

A, B, C och D hade gemensamt köpt en gård och avtalat att A ensam skulle bruka gårdens jord, vilken angränsade till hans egen jordbruksegendom, medan B, C och D skulle använda gårdens huvudhus som bostad. Eftersom A inte skulle bo i huvudhuset var det avtalat att A inte heller skulle behöva stå för några kostnader rörande reparation och ombyggnad av detta hus. En av gårdens delägare hade anlitat några hantverkare för att utföra arbete på huvudhuset och fråga uppkom om hantverkarna kunde rikta betalningskrav även mot A.

Landsretten menade att hantverkarna varken hade eller borde ha haft kunskap om delägarnas interna avtal om vem som skulle stå för de aktuella kostnaderna. Landsretten fann därför att A, i egenskap av delägare i gården och efter allmänna regler om samäganderätt, var betalningsskyldig för hantverkarnas krav.

Rättsfallet har i doktrinen ansetts utgöra ett exempel på adfærdsfullmakt.²⁰⁰ I fallet blev A bunden av medägarnas beställning eftersom hantverkarna hade fog att utgå från att delägarna ansvarade för gårdens kostnader enligt allmänna regler om samäganderätt. A får alltså bära risken för att han förhöll sig passiv och inte klargjorde för hantverkarna vem som ansvarade för vad.

¹⁹⁷ Spleth, UfR (B) 1969 s. 243 ff.

¹⁹⁸ A. a. s. 244

¹⁹⁹ Lyng Andersen m.fl., Aftaler og mellemmand, s. 287

²⁰⁰ Se t.ex. Lyng Andersen, Aftaleloven, s. 78

RG 1983 s. 608 (Frostatning):

En driftsledare på ett företag hade mellan 1972 och 1977 fullmakt att beställa den eldningsolja som verksamheten behövde från det oljebolag som företaget hade kontrakt med. Företagets styrelseordförande, B, ansåg att oljeförbrukningen var för stor och underättade i september 1977 oljebolagets huvudkontor om att olja i framtiden bara fick levereras efter rekvisition från honom. Detta brev blev emellertid inte vidareläst till oljebolagets lokala kontor och driftsledaren fortsatte att beställa olja som tidigare. B blev klar över detta i maj 1978 och meddelade då oljebolaget att bolagets leveranser av olja efter september 1977, fick anses ha skett på oljebolagets risk och bekostnad. Även efter brevet i maj, vilket blev översänt till oljebolagets lokala kontor, fortsatte leveranserna av oljan utöver hösten 1978 efter rekvisition direkt ifrån driftstället. Då leveranserna inte betalades, stämde oljebolaget verksamheten. Fråga uppkom bl.a. om driftledarens fullmakt kunde anses återkallad i september 1977.

Lagmansretten fann att företaget var betalningsskyldigt för samtliga oljeleveranser efter september 1977. Domstolen menade att *även om* driftledarens fullmakt kunde anses vara återkallad genom B:s brev, så skulle företaget ändå vara betalningsskyldigt för leveranserna. Domstolen menade att B inte hade följt upp kontrollen av oljeleveranserna i den utsträckning som kunde krävas av honom. Enligt domstolen var det uppenbart att verksamheten var i behov av att fylla på oljetanken några få månader efter det att det första brevet skickades. B borde därför ha reagerat på att han inte fick några förfrågningar om rekvisition. Därtill kommer att företagens rutiner med de aktuella fakturorna, gav B all anledning och alla möjligheter att hålla sig underrättad om utvecklingen. Enligt domstolen fanns det samarbetsbrister i ledningen och brister i den interna kontrollen av verksamheten och dessa omständigheter medförde att företaget blev ansvarigt för driftsledarens beställningar.

I rättsfallet bedömde domstolen att driftsledaren hade fullmakt att beställa oljeleveranserna och detta även om ställningsfullmakten kunde anses som återkallad genom styrelseordförandens meddelande till oljebolaget. Efter att detta meddelande lämnades, fortsatte driftsledaren med att beställa olja till verksamheten. Detta skedde vid upprepade tillfällen och under en längre period, vilket företaget inte kunde vara ovetande om. Domstolen menade att företaget hade förhållit sig passiv i en situation där det, enligt allmän uppfattning, borde ha agerat för att undgå bundenhet. Driftsledarens behörighet grundar sig här närmast på reglerna för toleransfullmakt.

5.3 Närmare om kombinationsfullmakt

5.3.1 Svenska rättsfalls

NJA 1950 s. 86

En kund ingick ett avtal om bilköp med en bilförsäljare i företagets försäljningslokal. Kunden skrev under ordersedeln och betalade i samband med detta ett förskott på köpeskillingen till försäljaren. Försäljaren tecknade kvittens på ordersedeln. Med tiden visade det sig dock att försäljaren hade förskingrat förskottsbetalningen och ingen ordersedel hade noterats hos företaget. I fallet uppkom fråga om försäljaren mottagit förskottsbetalningen med bindande verkan för företaget.

HD fann i målet att försäljaren var behörig att motta förskottsbetalning för företagets räkning. HD menade att det framgick av ordersedeln att säljaren inte var bunden av avtalet förrän denne skriftligen godkänt detsamma. Försäljaren som tog upp ordern skulle därför egentligen inte vara behörig. Av ordersedeln framgick även att ett förskottsbelopp skulle betalas i samband med att ordersedeln skrevs under men det framgick dock inte till vem en sådan betalning skulle göras. HD motiverade domslutet med att omständigheterna gav visst stöd för kundens uppfattning att försäljaren var behörig. HD uttalade vidare att följderna av den otydlighet som fanns i ordersedeln i varje fall måste drabba företaget som utformat detsamma.

I rättsfallet använder sig HD av den s.k. oklarhetsregeln som motivering för domslutet. Denna motivering har kritiserats eftersom det inte var bestämmelsen i ordersedeln som var oklar. Uppfattningen inom doktrinen är istället att företagets bundenhet grundade sig på reglerna för

kombinationsfullmakt.²⁰¹ En kombination av omständigheter gav kunden ett befogat intryck av behörighet för försäljaren. Dessa omständigheter var enligt Grönfors:²⁰²

- (a) En särskild klausul om handpenning i det tryckta (men inaktuella) kontraktsformulär som försäljaren presenterade för kunden.
- (b) Det befogade intryck av behörighet som försäljarens uppträdande i företagets försäljningslokal medförde.
- (c) Otydligheten i ordersedeln måste i varje fall drabba företaget som utformat densamma.

Dessa omständigheter gav alltså kunden ett befogat intryck av att försäljaren hade behörighet för sitt handlande. Förtaget drabbades av avtalsbundenhet som en form av sanktion för att det underlåtit att undanröja detta yttre intryck av behörighet för försäljaren.

NJA 1974 s. 706:

En förman för ett större företags postavdelning hade i uppdrag att ombesörja omfattande betalningsuppdrag för företagets räkning vid det lokala postkontoret. Förmannen använde sig av checkar då han genomförde betalningsuppdragen. Checkarna var utfärdade av företaget och ställda på postverket. Förmannen hade emellertid endast delvis använt checkarna för dessa betalningsuppdrag och hade tillgodofört sig själv återstående belopp. Fråga uppkom om postverket kunde göras ansvarigt för de medel som inte kommit företaget till godo.

I målet var det enligt HD ostridigt att förmannen inte hade rätt att motta betalning för checkarna enligt checkrättsliga regler och att han inte heller hade särskilt utfärdad fullmakt av företaget för att göra detta. Vidare var det i målet ostridigt att det med förmannens ställning inte följde någon behörighet för denne att uppbära betalning för checkarna.

HD fann i målet att postverket inte kunde göras ansvarigt för de medel, som till följd av förmannens förskingring, inte kommit företaget till godo. HD menade att postverket hade fått ett befogat intryck av att förmannen hela tiden hade handlat enlighet med givna instruktioner. Skälen för detta var flera; förmannen hade under en tid av inemot två år nästan dagligen uppträtt som postbud för företaget på postkontoret, företaget var postkontorets största kund och i förmannens uppdrag ingick att utföra omfattande betalningsuppdrag och den omständigheten att förmannen regelbundet lyfte kontantbelopp *”föranledde aldrig några ingripanden eller anmärkningar från [företagets]sida...”* HD uttalade vidare att förmannens förskingring möjliggjorts genom betydande försummelser i den interna kontrollen hos företaget. Förtaget hade därför att *”svara för att [förmannen] kommit att intaga en ställning som till synes gav honom rätt att uppbära betalning på checkarna.”*

I rättsfallet slår HD inledningsvis fast att det är ostridigt att det med förmannens ställning inte följer någon behörighet att uppbära betalning för checkarna, dvs. förmannen har inte behörighet enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. HD finner dock att postverket har haft fog för sin uppfattning att förmannen har behörighet att uppbära betalning för företagets räkning. Det är uppträdandet från företagets sida som har orsakat Postverkets befogade intryck och utgången i målet blir därför att förmannens rättshandlingar blir bindande för företaget.

Förmannens behörighet grundar sig i detta fall inte på toleransfullmakt eftersom tolerans förutsätter att huvudmannen är medveten om mellanmannens handlingar. Förtaget var i detta fall inte medvetet om förmannens handlingar men *borde* enligt HD ha varit det. Förtaget saknade kunskap om förmannens agerande pga. brister i internkontrollen. Dessa brister ansågs av domstolen innefatta en så betydande försummelse, att företaget måste svara för att förmannen kommit att inta en ställning som gav tredje man ett befogat intryck av att denne hade fullmakt för sina handlingar.²⁰³ Förtaget s.a.s. ”straffas” för sin vårdslöshet med avtalsbundenhet. Elementet av sanktion har i detta fall helt konkurrerat ut elementet av vilja som förklaring till huvudmannens bundenhet. Domstolen har här, så som Grönfors uttrycker

²⁰¹ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 117 f.

²⁰² Grönfors, Avtalslagen, s. 126, Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 193

²⁰³ Grönfors, Avtalslagen, s. 125

det, ”åstadkommit en betydande nyskapelse utanför den referensram som anges i AvtL och dess motiv” och förmannens behörighet grundar sig i detta fall på kombinationsfullmakt.²⁰⁴

I rättsfallet NJA 1985 s. 717, vilket delvis redogjorts för i avsnitt 4.3.2 ovan, har såväl majoriteten som minoriteten i HD ansetts ge uttryck för en regel som tycks utsäga att om huvudmannen betar sig på sådant sätt att tredje man får intryck av att mellanmannen har behörighet så ansvarar huvudmannen på grund av det, även om sedvänja inte kan styrkas. Huvudmannens bundenhet grundar sig i detta fall närmast på vad som är att beteckna som kombinationsfullmakt.

Om HD i det aktuella fallet funnit att bolaget blev bundet av försäljarens rättshandling, tycks grundtanken bakom ovan nämnda regel vara att det ålegat bolaget att undanröja det befogade intrycket av behörighet som köparen ingetts, dvs. bundenheten drabbar bolaget som en slags sanktion.²⁰⁵

I NJA 1990 s. 591, vilket delvis redogjorts för i avsnitt 4.3.2 ovan, togs frågan om tolerans- och kombinationsfullmakt upp efter att HD konstaterat att ställningsfullmakt enligt avtalslagen inte kunde anses föreligga.

HD uttalade att det inte fanns några omständigheter i målet som talade för att föreståndaren hade behörighet enligt reglerna för toleransfullmakt. Föreståndaren hade t.ex. inte tidigare slutit avtal om hävning av köp av någon större betydelse, dvs. det fanns inte någon form av praxis på huvudmannens sida som kunde grunda behörighet för föreståndaren i detta hänseende. HD uttalade vidare att det inte heller fanns några omständigheter i målet som talade för att föreståndaren hade behörighet enligt reglerna för kombinationsfullmakt. HD ansåg att tredje man, enbart utifrån det förhållandet att föreståndaren var behörig att träffa avtal om köp och försäljning, inte kunde dra den slutsatsen att han också var behörig att ingå ett sådant särskilt avtal som det här var fråga om, dvs. träffa en uppgörelse i en tvist med betydande ekonomiska förpliktelser för huvudmannen. I detta fall ansågs det inte kunna krävas av huvudmannen att särskilt fästa tredje mans uppmärksamhet på att föreståndaren saknade behörighet att träffa det aktuella avtalet. Det var i stället tredje man som *tog en risk* genom att sluta avtalet utan att förvissa sig om att föreståndaren var behörig att företräda huvudmannen i detta särskilda hänseende.

Enligt Millqvist ger HD här uttryck för den grundläggande principen att mellanmannens behörighet fastställs på *objektiva* grunder oberoende av tredje mans (subjektiva) goda tro. Det är tredje man som tar risken att avtalet är oförbindande för huvudmannen om mellanmannens behörighet inte undersökts och det senare visar sig att denne överskred sin behörighet då han slöt avtalet.²⁰⁶

Grönfors har kommenterat utgången av målet med att:²⁰⁷

”Här har man alltså passerat yttergränsen för möjligheten att bygga ut avtalslagens regel om ställningsfullmakt genom särskilda därtill anslutande behörighetstyper. - - - Mot ett alltför långtgående erkännande av behörighet talar särskilt vikten av att upprätthålla *firmateckningsinstitutets viktiga funktion i rättslivet* som ett skydd för företagens intresser och borgenärer.”

Enligt Grönfors har HD genom domen satt en klar gräns för ställningsfullmaktens utbyggnad vilket bidrar till att institutet ställningsfullmakt bibehåller sin profil.²⁰⁸ Institutet ställningsfullmakt avser ju främst vardagliga och frekventa åtgärder medan ingåendet av ett slutregleringsavtal är en relativt ovanlig åtgärd som görs efter särskilda överväganden.²⁰⁹

²⁰⁴ Grönfors, Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, s. 189

²⁰⁵ A. a. s. 194

²⁰⁶ Millqvist, Ställningsfullmakt, toleransfullmakt och kombinationsfullmakt i högsta domstolens praxis under senare år, s. 82

²⁰⁷ Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 436

²⁰⁸ A. a. s. 436 f.

²⁰⁹ Grönfors, Avtalslagen, s. 127

I NJA 1992 s. 168, vilket delvis redogjorts för i avsnitt 4.3.2 ovan, konstaterade HD att en platschef vid ett finansbolag inte hade behörighet enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt att ingå leasingavtal för bolagets räkning. Domstolen gick därefter över till att pröva om finansbolaget ändå kunde anses bundet till följd av reglerna om kombinationsfullmakt.

Prövningen i detta avseende gällde framförallt om annonsen om platschefen och Örebrokontorets verksamhet kunde anses ha gett bolag G ett befogat intryck av att platschefen hade behörighet för den aktuella handlingen. HD menade dock att man av annonsen inte kunde dra några säkra slutsatser om vem som var behörig att fatta bindande beslut om leasingavtal. HD uttalade vidare att inte heller omständigheterna i övrigt gav bolag G fog för sin uppfattning avseende platschefens behörighet. Till skillnad från HovR, tillmätte därför HD inte annonsen någon avgörande betydelse och platschefens utfästelse blev i enlighet med detta inte bindande för finansbolaget.

Jag har inga synpunkter avseende utgången i målet men hade önskat att HD hade varit mer utförlig i sin motivering till *varför* motparten inte hade någon grundad anledning att tro att platschefen hade behörighet, särskilt mot bakgrund av att Hovrätten kommit fram till motsatt resultat. När HD är sparsam i sin motivering kan det vara svårt att dra några, mer eller mindre, säkra slutsatser från målet. En slutsats som kan dras är i alla fall att det kan vara svårt att vinna bifall i HD för argument om att behörighet grundar sig på tolerans- eller kombinationsfullmakt.

Även arbetsdomstolen har vid några tillfällen prövat omfattningen av en mellanmans behörighet vid ställningsfullmakt eller anslutande fullmaktstyper.

AD 1994:11:

I rättsfallet prövades bl.a. om en handelssekreterare i London till följd av ställnings-, tolerans- eller kombinationsfullmakt var behörig att ingå avtal om anställning med bindande verkan för Sveriges exportråd.

Person V hade accepterat ett erbjudande om att arbeta som ”marknadskonsult – konsumentvaror - vid Exportrådet i London”, vilket handelssekreterare N hade bekräftat i ett brev som översänts till V per telefax. Handelssekreterare N var chef för den statliga myndigheten Handelssekreteraren i Storbritannien. N var inte anställd av Sveriges exportråd utan av den svenska staten och N hade heller inte ställning som ställföreträdande organ för Sveriges exportråd som juridisk person. V menade dock att ett anställningsavtal kommit till stånd med Sveriges exportråd till följd av fullmaktsrättsliga regler. Till stöd för detta åberopade V bl.a. utformningen av brevhuvuden med exportrådets logotyp, överlämnande av redan förtryckta visitkort och visst informationsmaterial, vilket anknöt till Sveriges exportråd.

AD uttalade inledningsvis att N inte hade behörighet att ingå avtal om anställning för Sveriges exportråds räkning enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. N var inte anställd i Sveriges exportråd och intog inte heller på annat sätt en sådan ställning i Sveriges exportråd som åsyftas i 10 § 2 st. AvtL. AD uttalade vidare att det inte heller fanns utrymme att anse att N hade behörighet till följd av reglerna för toleransfullmakt. Denna fullmaktstyp förutsätter att det skall vara fråga om ett upprepat handlande men i fallet var det inte visat att N eller andra handelssekreterare, tidigare hade slutit arbetsavtal av samma eller liknande slag för Sveriges exportråds räkning. AD gick därefter över till att pröva om handelssekreteraren hade behörighet till följd av reglerna för kombinationsfullmakt. AD menade emellertid att de omständigheter som åberopats av V, t.ex. att N med exportrådets vetskap använt brevpapper med exportrådets logotyp, inte var tillräckliga för att anse att N hade behörighet till följd av reglerna om kombinationsfullmakt, dvs. N:s åtgärd var inte bindande för Sveriges exportråd.

Enligt Dotevall framgår det av domskälen att en förutsättning för bundenhet är att huvudmannen varit medveten om att mellanmannen använt brevpapper med exportrådets logotyp. Dotevall menar dock att det för bundenhet är tillräckligt att huvudmannen *bort inse*

att mellanmannen uppträtt på ett sådant sätt att motparten fått ett befogat intryck av att fullmakt fanns.²¹⁰

I NJA 1998 s. 304, vilket delvis redogjorts för i avsnitt 4.3.2. ovan, fann HD att en dödsbodelägare inte hade behörighet att upplåta mark på dödsboets fastighet för uppförandet av ett garage enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Domstolen gick därefter över till att pröva om dödsboet ändå kunde anses bundet av dödsbodelägarrens rättshandling till följd av reglerna om tolerans- eller kombinationsfullmakt.

Vid denna prövning bortsåg domstolen från att dödsbodelägaren/mannen tidigare hade ingått avtal med grannparet om odling av potatis och uppställandet av båt för vinterförvaring på fastigheten eftersom mannen hade behörighet för dessa rättshandlingar enligt avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Mannen hade emellertid tidigare ingått avtal med grannparet om upplåtelse om mark för ett infiltrationsdike och denna rättshandling omfattades inte av avtalslagens regler om ställningsfullmakt. I detta fall hade de övriga dödsbodelägarna lämnat sitt samtycke för upplåtelsen men mannen hade undertecknade avtalet i eget namn. Detta kunde enligt HD ge grannparet intryck av att mannen hade en vidare behörighet än vad som var fallet. Domstolen menade dock att denna omständighet inte var tillräcklig för att anse att mannen hade behörighet grundad på tolerans- eller kombinationsfullmakt.

Genom HD:s domslut ändrades hovrättens dom. Till skillnad från HD fokuserade hovrätten på frågan om motparten hade fog för sin uppfattning avseende dödsbodelägarrens behörighet samt om huvudmannen hade kunnat förebygga motpartens felaktiga intryck. Hovrätten besvarade båda dessa frågor jakande och fann därmed att dödsbodelägaren hade behörighet för den aktuella åtgärden. Hovrättens resonemang för dödsbodelägarrens behörighet grundar sig närmast på reglerna för kombinationsfullmakt.

5.3.2 Danska och norska rättsfall

UfR 1991 s. 343 V:

En man hade anlitat en snickerifirma för att utföra arbete på den fastighet som mannen bedrev sin verksamhet i. Det var emellertid mannens hustru som ägde fastigheten och då mannen, till följd av ekonomiska svårigheter, inte kunde betala för arbetet, riktade snickerifirman betalningskrav mot hustrun. I rättsfallet prövades bl.a. om hustrun var skyldig att betala för det snickeriarbete som hennes man hade beställt till följd av reglerna om adfærdsfuldmagt.

Landsretten menade att det måste ha stått klart för hustrun, som var på plats då arbetet utfördes, att snickaren hade utgått från att arbetet utfördes på beställning av fastighetens ägare och att det alltså var ägaren som var avtalspart och betalningsskyldig för arbetet. Eftersom hustrun inte hade klargjort för snickaren att det inte var mannen utan hon som var fastighetens ägare, blev hon enligt domstolen bunden av mannens beställning. Landsretten fann således att hustrun var betalningsansvarig för det arbete som mannen hade beställt till följd av reglerna om adfærdsfuldmagt.

I rättsfallet blev hustrun bunden av mannens beställning eftersom hon var, eller åtminstone borde ha varit, medveten om det intryck som motparten fick av situationen. Snickaren bedömdes alltså inte behöva bära risken för att makarna varit otydliga i sin kommunikation eller i sitt uppträdande avseende vem som var ansvarig för vad.

Det är enligt min mening troligt att även reglerna om obehörig vinst har haft betydelse för målets utgång. Fastigheten förbättrades genom snickeriarbetet och eftersom det var hustrun som ägde fastigheten är det, med hänsyn till omständigheterna i fallet, rimligt att hon också får betala för denna förbättring.

²¹⁰ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 120, Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 643

UfR 1994 s. 146 Ø:

Enligt ett franchisekontrakt var en franchisetagare förpliktad att gentemot kunder uppträda som egenhandlare för en produkt (försäljning av bl.a. inglasade uterum). Då en kund vände sig till franchisegivaren, till följd av att denne annonserat om produkten, blev kunden hänvisad till franchisetagaren. Tvist uppkom då det visade sig finnas brister i den produkt som franchisetagaren hade levererat till kunden. I rättsfallet prövades om franchisegivaren var skyldig att ersätta kunden för franchisetagarens kontraktsbrott till följd av reglerna om adfärdsfullmakt.

Landsretten uttalade att franchisegivaren inte hade upplyst kunden om att kontraktsparten eventuellt kunde bli en annan än franchisegivaren. Domstolen uttalade vidare att det inte heller framgick av annonseringen eller av annat material som kunden hade mottagit från franchisegivaren eller franchisetagaren, att någon annan än franchisegivaren kunde bli kontraktspart.²¹¹ Domstolen menade att franchisegivaren, under dessa omständigheter, måste bära risken för att franchisetagaren inte hade uppfyllt sin skyldighet enligt franchisekontraktet och klargjort för kunden att han drev en självständig verksamhet. Landsretten fann alltså att franchisegivaren var bunden av franchisetagarens avtal till följd av reglerna om adfärdsfullmakt.

I rättsfallet hade franchisegivaren organiserat sin verksamhet på ett sådant sätt att kunden hade fått ett befogat intryck av att franchisetagaren handlade för franchisegivarens räkning.

RG 1966 s. 512 (Eidsivating):

D var försäljare av industridammsugare i Norge för en svensk firma H. För sitt försäljningsuppdrag hade D fått låna en bil av H. Bilen var speciellt inredd för att kunna transportera den ca 250 kg tunga dammsugaren som D skulle demonstrera för kunderna. Under en tjänsteresa gick bilmotorn sönder och D lämnade in bilen för reparation. Då verkstaden krävde bilens ägare H på betalning för reparationen, vägrade H emellertid att betala. Fråga uppkom om D hade fullmakt att lämna in bilen för reparation med bindande verkan för H.

Landsretten fann att D hade behörighet att beställa reparationen för H:s räkning. H hade ställt den specialutrustade bilen till D:s förfogande för att D skulle kunna utföra sitt uppdrag. Bilen användes i tjänsten då den gick sönder och det var helt nödvändigt att bilen reparerades för att D skulle kunna fullfölja sitt uppdrag för H. Det låg i H:s intresse att få bilen i körbart skick igen och reparationen var försvarlig, både avseende omfattning och kostnad. Enligt domstolen hade reparatören all anledning att utgå från att D hade rätt att avtala om reparation och betalning för denna på bilägarens vägnar

I rättsfallet hade företaget gett försäljaren rätt att disponera företagens bil, vilken var specialutrustad på ett sådant sätt att den gav motparten ett befogat intryck av att försäljaren hade behörighet binda företaget.

NRt 1981 s. 611:

A och B hade gemensamt köpt ett café. De var båda ansvariga för betalningen av köpesumman och de stod båda som hyrestagare i hyreskontraktet för cafélokalen. Det var A som hade tagit initiativet till verksamheten och det var också A som ensam skulle stå för driften. Efter att A hade tagit ut lön för sin arbetsinsats, skulle B ha hälften av överskottet. Något skriftligt avtal upprättades emellertid inte. Efter en tid begärde staten A i konkurs till följd av obetalda momsavgifter. Staten begärde även B i konkurs då man menade att också B hade ett personligt ansvar för företagets förpliktelser. Staten anförde bl.a. att B hade pådragit sig ansvar till följd av ”*klanderverdig passivitet*” då han inte hade hindrat A från att ange B som medinnehavare till caféet i olika sammanhang. B stod t.ex. som medinnehavare på visitkort, menyn och företagets brevpapper. Vidare stod B som medinnehavare i företagets registreringsanmälan för momsavgift. B menade emellertid att han inte ansvarade för mer än vad han hade satt in i verksamheten. A hade inte fullmakt att förpliktiga B i vidare omfattning än vad denne uttryckligen hade åtagit sig ansvar för. Vidare menade B att den omständigheten att han stod som medinnehavare till caféet i de nämnda sammanhangen, inte ensamt kunde räcka för att anse honom bunden av företagets förpliktelser till följd av passivitet. Dessutom menade B att han inte hade kunskap om att hans namn var angivet på A:s visitkort eller på företagets brevpapper. Enligt B hade det ingen betydelse att hans namn var angivet på menyn eftersom menyn riktade sig till caféets gäster och inte till borgenärerna.

²¹¹ Kunden hade mottagit material som t.ex. ritningar, slutsedlar och brevpapper och detta material gav alltså inte kunden någon anledning att tro att någon annan än franchisegivaren var kontraktspart.

Høyesteretten fann att B inte hade personligt ansvar för de obetalda momsavgifterna. Domstolen uttalade att även om A hade tagit med B:s namn på t.ex. meny och företagets brevpapper, hade ingen av företagets borgenärer förletts att tro att B var medansvarig för caféets skulder. Domstolen uttalade vidare att det faktum att B:s namn oriktigt hade tagits med på anmälan till avgiftsregistret, kunde inte få den verkan att han blev ansvarig eftersom det offentligas krav bygger på lagen och är baserad på den verksamhet som faktiskt har bedrivits. Enligt domstolen medför inte en oriktig angivelse, som företagits utan B:s vetskap eller B:s eventuella passivitet, att han kan göras ansvarig för en verksamhet som han inte har drivit.

I rättsfallet bedömdes alltså inte organisationen av caféverksamheten ha ingett motparten något befogat intryck av att även B ansvarade för verksamhetens kostnader. A hade därmed inte behörighet grundad på tolerans- eller kombinationsfullmakt, att ingå avtal med bindande verkan för B.

5.4 Sammanfattande kommentarer

5.4.1 Inledning

I föregående avsnitt har jag redogjort för några rättsfall som alla rör frågan huruvida en huvudman kan anses bunden av en mellanmans handling enligt reglerna för tolerans- eller kombinationsfullmakt. Vad är då kännetecknande för dessa rättsfall?

5.4.2 Rättsfall rörande tolerans- och kombinationsfullmakt

Rättsfall rörande tolerans- och kombinationsfullmakt illustrerar att det finns situationer där mellanmannen *inte* har behörighet enligt sedvänja men där det ändå är rimligt att huvudmannen blir bunden.²¹² Vid dessa tillfällen har mellanmannens uppträdande gett motparten ett befogat intryck av att fullmakt föreligger. Huvudmannen blir bunden därför att han har förhållit sig passiv i en situation där han, enligt gängse betraktelsesätt, borde ha ingripit för att undanröja detta yttre intryck av behörighet.

De rättsfall som rör toleransfullmakt kännetecknas av att huvudmannen, under en längre tid eller vid upprepade tillfällen, har tolererat ett visst handlande utan att framställa några invändningar, dvs. huvudmannen är i dessa fall medveten om de fullmaktsgrundande omständigheterna. I de rättsfall som rör kombinationsfullmakt är huvudmannen däremot ofta omedveten om de fullmaktsgrundande omständigheterna till följd av brister i organisationen av den egna verksamheten. I dessa fall behöver alltså inget tolererande från huvudmannen föreligga utan domstolen kan istället grunda bundenheten på huvudmannens vårdslösa underlåtenhet att skaffa sig kännedom om mellanmannens uppträdande.

Typiska situationer då bundenhet kan uppkomma till följd av reglerna för tolerans- eller kombinationsfullmakt är vid anställningsförhållanden, se t.ex. NJA 1974 s. 706 och RG 1983 s. 608, långvariga affärsförbindelser, se t.ex. UfR 1969 s. 380 och UfR 1994 s. 146, äktenskap eller samboförhållanden, se t.ex. UfR 1991 s. 343. Av dessa fall följer att motparten inte skall behöva bära risken för att två eller flera personer, samlevnadsmässigt eller affärsmässigt, knyter sig samman utan att meddela omvärlden vem som står för vad.²¹³

Typexempel på omständigheter som kan bidra till att skapa intryck av behörighet är att en person har använt sig av huvudmannens namn- eller firmastämpel, brevpapper, broschyrer, ordersedlar, haft tillträde till huvudmannens affärslokal eller haft möjlighet att använda sig av dennes telefon, se t.ex. UfR 1969 s. 380 och UfR 1994 s. 146. Huvudmannen kan emellertid endast bli bunden av sådana omständigheter om han har haft praktiska möjligheter att förhindra dessa från att uppkomma.²¹⁴

²¹² Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 638

²¹³ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 112 f., Lyngse Andersen m.fl., Aftaler og mellemmand, s. 288 f.

²¹⁴ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 122

6. Avslutning

6.1 Ställningsfullmaktens utveckling

6.1.1 Ställningsfullmakt enligt sedvänja

Det finns både för- och nackdelar med att fastställa ställningsfullmaktens gränser utifrån sedvänjan. Rekviritet sedvänja är elastiskt och därför praktiskt användbart. Samtidigt är rekviritet oprecist till sin karaktär och därför svårt att fastställa. Det kan dessutom ta förhållandevis lång tid att utveckla sedvänja, vilket innebär att tidigare rättspraxis kan bli föråldrad. Trots stadgandets flexibilitet får alltså utvecklingen i samhälls- och affärslivet inte alltid genomslag vid tillämpningen av avtalslagens regler om ställningsfullmakt. Detta har till viss del åtgärdats genom den nybildning som har skett av ställningsfullmakten i form av tolerans- och kombinationsfullmakten. Ett annat sätt att möta en sådan utveckling är att vidga begreppet behörighet.²¹⁵

Domstolen har ett relativt stort utrymme att, efter kvalificerat skön, bedöma behörighetens omfattning enligt sedvänja. Om domstolen steg för steg utökar behörighetens omfattning finns det emellertid en risk att institutet ställningsfullmakt tappar sin profil.²¹⁶ Domstolen synes visserligen ha tänjt något på ställningsfullmaktens gränser i rättsfall som rör konsumenträttsliga relationer.²¹⁷ I rättsfall som rör kommersiella relationer har domstolen däremot inte tänjt på begreppet sedvänja för att på så sätt motivera att huvudmannen skall bli bunden.²¹⁸ Rättspraxis från senare år visar snarare att det i allmänhet har ställts mycket höga krav på att sedvänjan är klar och entydig, om mellanmannen skall anses ha behörighet till följd av avtalslagens regler om ställningsfullmakt.²¹⁹ Rättspraxis visar även att, i de fall där HD funnit att mellanmannen saknar behörighet enligt sedvänja, har domstolen övergått till att pröva om huvudmannen ändå kan bindas till följd av reglerna om tolerans- eller kombinationsfullmakt. Denna ”tvåstegsmodell” som HD utvecklat, har medfört större öppenhet i domstolens redovisning av vilka omständigheter som utgör fullmaktgrundande rättsfakta.²²⁰

6.1.2 Tolerans- och kombinationsfullmakt

Medan ställningsfullmakten är generell till sin natur, är tolerans- och kombinationsfullmakten kopplad till den individuella situationen eller relationen.²²¹ Genom utvecklingen av tolerans- och kombinationsfullmakten har domstolen fått ett större utrymme att göra en friare bedömning av vilka omständigheter som skall anses fullmaktgrundande. Skyddet för motparten har på detta sätt utökats men också nyanserats.²²² Rättspraxis visar emellertid att det endast är i undantagsfall som domstolen grundar behörighet på reglerna för tolerans- eller kombinationsfullmakt. Domstolens restriktiva praxis tyder på att det krävs mycket speciella omständigheter för att dessa fullmaktstyper skall anses föreligga. Behörighetsgrunderna tolerans- och kombinationsfullmakt har främst varit aktuella i rättsfall som rör förhållandevis enkla och vardagliga rättshandlingar. Dessa fullmaktstyper bygger på ställningsfullmakten och därför omfattas de av ungefär samma begränsningar som denna.²²³ I rättsfall som rör relativt ovanliga eller omfattande rättshandlingar är alltså utgångspunkten, precis som vid

²¹⁵ Johansson, Ställningsfullmakt i bank NJA 2001 s. 191 I och II, s. 150 f.

²¹⁶ Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 436

²¹⁷ Gorton, On demand-garanti och fullmaktfrågor, s. 313, se t.ex. NJA 2001 s. 191 I och II

²¹⁸ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 641, se t.ex. NJA 1990 s. 591

²¹⁹ Se t.ex. NJA 1990 s. 591, NJA 1992 s. 782 och NJA 1998 s. 304

²²⁰ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens gränser, s. 641, se t.ex. NJA 1990 s. 591 och NJA 1998 s. 304

²²¹ Gorton, On demand-garanti och fullmaktfrågor, s. 314

²²² Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 106

²²³ A. a. s. 120, Dotevall, Något om ställningsfullmaktens gränser, s. 643

ställningsfullmakt, att behörighet inte föreligger.²²⁴ I sådana fall har det ansetts som mer lämpligt att huvudmannen använder sig av en skriftlig fullmakt eller att firmateckningsinstitutet tillämpas.²²⁵ Så som Grönfors uttrycker det, är det av stor vikt att ”upprätthålla firmateckningsinstitutets viktiga funktion i rättslivet som ett skydd för företagens intressenter och borgenärer”.²²⁶

6.2 Ställningsfullmaktens framtid

6.2.1 Inledning

Av de redovisade rättsfallen framgår hur domstolen i Sverige, Danmark och Norge har bedömt olika situationer rörande ställningsfullmakt. Rättsfallen har en kasuistisk karaktär och det kan därför vara svårt att dra alltför långtgående slutsatser från enskilda avgöranden. Vissa generella tendenser i ställningsfullmaktens utveckling kan dock utläsas av dessa fall. Frågan är då om denna utveckling avspeglar de praktiska behov som finns i samhället eller om intresseavvägningen bör se ut på något annat sätt?

6.2.2 Ställningsfullmaktens framtid

I amerikansk rätt har framförts tankar om att ett företag bör vara bunden av de anställdas rättshandlingar, s.k. *enterprise liability*. Motiveringen för detta är att företaget lättare kan sprida sina risker för förlust än den enskilde som kommer i kontakt med företaget. Enligt Dotevall är fördelen med denna lösningsmodell att den är enkel att tillämpa. Nackdelen är emellertid att den i för stor utsträckning tar hänsyn till motpartens intressen. Dotevall menar att det kan vara rimligt att ha en sådan intresseavvägning i de utomobligatoriska skadeståndsfällen. I dessa fall drabbas motparten ofrivilligt av en skada som en anställd hos huvudmannen har orsakat. I fullmaktsfallen träder emellertid motparten frivilligt i kontakt med någon som han uppfattar som fullmäktig och han tar därmed en medveten risk.²²⁷

Dotevall synes mena att domstolen i allmänhet har gjort förhållandevis rimliga intresseavvägningar i rättsfall som rör ställningsfullmakt. Han menar att en motpart som utgångspunkt måste kunna lita på det intryck som denne får av mellanmannens behörighet. För att en motpart skall vara skyddsvärd måste emellertid detta intryck vara välgrundat. Enligt Dotevall framgår det av NJA 2002 s. 244, att det endast är om det finns anledning för motparten att känna ”beaktansvärd osäkerhet” som denne närmare behöver undersöka fullmaktsförhållandena. Detta uttryck bör dock ”tolkas strikt”.²²⁸ Omständigheter som rättshandlingens karaktär och omfattning har mycket stor betydelse för bedömningen av om en motpart skall anses ha fog för sin uppfattning. Om en mellanman företar en förhållandevis ovanlig eller omfattande rättshandling, har denne normalt inte behörighet enligt reglerna för ställnings-, tolerans- eller kombinationsfullmakt.

Lynge Andersen har en något mer pessimistisk syn på hur fullmaktsrätten har utvecklats. Han menar att man, utifrån den senare utvecklingen i Danmark, kan fråga sig om adfärdsfullmagten verkligen utgör ett reellt alternativ i de fall där behörighet inte föreligger enligt sedvänja men där motparten ändå har anledning att utgå från att mellanmannen har behörighet. Rättspraxis tyder på att domstolen är förhållandevis låst till lagens ordalydelse och dess krav på sedvänja. Enligt Lynge Andersen innebär denna tillämpning att den godtroende motpartens intressen inte beaktas i tillräcklig utsträckning. Han menar därför att

²²⁴ Se t.ex. NJA 1990 s. 591

²²⁵ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens gränser, s. 643

²²⁶ Grönfors, Ställningsfullmaktens yttergränser, s. 436

²²⁷ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 122 f., Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, s. 644, Grönfors, Avtalslagen, s. 174

²²⁸ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens gränser, s. 640 och 643 f.

tillitsprincipen, snarare än *viljeprincipen*, bör vara utgångspunkt vid bedömningen av huvudmannens bundenhet. Även den internationella utvecklingen på området talar för att man bör utgå från tillitsprincipen vid denna bedömning.²²⁹ Lynges Andersen menar att det, mot denna bakgrund, finns behov för en nyordning och att denna nyordning bör lagfästas. Rekvisiten i en ny lag skulle enligt honom kunna vara ”*stilling ifølge aftal*” och ”*tredjemands gode tro*”.

I nyordningen bör kravet på ”ställning” vara detsamma som idag medan kravet på ”sedvänja” bör tonas ned och i vissa fall helt förbises. Nedtoningen av sedvänjans betydelse innebär att bedömningen och lösningen av tvister rörande ställningsfullmaktens gränser, i högre grad kommer att likna bedömningen av tvister rörande arbetsgivarens utomobligatoriska skadeståndsansvar. I nyordningen bör vidare tredje mans goda tro få ökad betydelse vid fastställandet av ställningsfullmaktens gränser. Vid bedömningen av tredje mans goda tro, bör omständigheter som t.ex. mellanmannens position i verksamheten få stor betydelse men även sedvänjan bör påverka denna bedömning. Frågan om *vem* som tagit initiativ till ett avtal bör få ökad inverkan vid prövningen av huvudmannens bundenhet. Förslaget om nyordning medför alltså att huvudmannen blir bunden av mellanmannens handlingar i större utsträckning än tidigare. Så som Lynges Andersen uttrycker det, bör huvudmannen ”... *regelmæssigt være bundet af (stillings)fuldmægtigens handlinger og dermed bære ansvaret for dårlige folk.*”²³⁰

Jag är enig med Dotevall om att den ordning som förespråkas i den amerikanska modellen om enterprice liability och som gäller i de utomobligatoriska skadeståndfallen, i allt för stor utsträckning tar hänsyn till motpartens intressen. Men jag är också enig med Lynges Andersen om att tillämpningen av reglerna om ställningsfullmakt i högre grad bör likna tillämpningen av principalansvaret vid fall av utomobligatorisk skada, dvs. huvudmannen bör i större utsträckning än tidigare bli bunden av mellanmannens handlingar. Jag anser visserligen att domstolen i allmänhet har gjort rimliga intresseavvägningar i de enskilda rättsfallen. Jag anser dock att det, utifrån den sammantagna bilden av de redovisade rättsfallen, finns en viss tendens hos domstolen att tolka frågan om huvudmannens bundenhet förhållandevis restriktivt. Trots att tolerans- och kombinationsfullmakten har utvecklats, förefaller det alltså som om domstolen, så som Lynges Andersen nämner, fortfarande är relativt låst vid lagens ordalydelse och dess krav på sedvänja. Enligt min uppfattning kommer dock bl.a. den internationella utvecklingen på området och hänsyn till konsumenträttsliga intressen, leda till att domstolen framöver i högre grad kommer att tillämpa reglerna om ställningsfullmakt och anslutande fullmaktstyper till motpartens fördel. Jag tror alltså att det kommer att ske en form av ”självreglering” på området och att det därför inte är nödvändigt att införa ny lagstiftning för att få till stånd en ändring av rättsläget.

Det är effektivt att införa ny lagstiftning på ett område om syftet är att uppnå en relativt stor förändring av rättstillämpningen. Jag förelår emellertid inga stora förändringar vid tillämpningen av reglerna om ställningsfullmakt utan endast en viss förskjutning till fördel för motpartens intressen. Detta kan antingen ske genom att rekvisitet sedvänja tolkas mer vidsträckt eller att reglerna för tolerans- och kombinationsfullmakt tillämpas i större omfattning. Jag menar att det är särskilt viktigt att reglerna tillämpas till motpartens fördel i situationer där motparten är en konsument och huvudmannen är en organisation. I dessa situationer är det, av hänsyn till konsument- och omsättningsintresset, rimligt att huvudmannen i ökad utsträckning bär ansvar för mellanmannens handlingar. Det är möjligt att en sådan ändring av rättstillämpning sker på bekostnad av förutsebarheten på området. I valet mellan en hög förutsebarhet och en rimlig riskfördelning föredrar jag dock det senare alternativet.

²²⁹ Se t.ex. CISG art. 8 och PECL art. 3:201 och Unidroit Principles art. 2.2.2 och 2.2.5

²³⁰ Lynges Andersen, Aftaleloven med kommentarer, s. 333 ff.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

NJA II 1915 s. 161 ff. Lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Obligationsrättskommitténs förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på
förmögenhetsrättens område, lag m.m. om avbetalningsköp., Stockholm 1914

Litteratur

- Adlercreutz, A., Avtalsrätt I, 12 uppl., Lund 2002
Adlercreutz, A., Introduktion till komparativ och internationell avtalsrätt, 2 uppl., Lund 2003
Almén, T. & Eklund, R., Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område., 9 uppl., Stockholm 1968
Arnholm, C. J., Privatrett II, Avtaler, Oslo 1964
Bryde Andersen, M., Grundlæggende aftaleret, 2 uppl., Köpenhamn 2002
Dotevall, R., Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, Stockholm 1998
Dotevall, R., Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003:7, s. 637 ff.
Dotevall, R., Två rättsfall som rör ställningsfullmakt, JT 2001 s. 104 ff.
Gorton, L., Kreditavtal och ställningsfullmakt – en rättslig utblick, Juridiska Föreningen i
Finlands Tidskrift (JFT), 2002 s. 5 ff.
Gorton, L., On demand-garanti och fullmaktsfrågor, JT 2002/2003 s. 297 ff.
Grönfors, K., Avtalslagen (Under medverkan av Dotevall, R.), 3 uppl., Lund 1995
Grönfors, K., Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, Högsta domsmakten i
Sverige under 200 år. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning
Bd XVII. Del 2. Högsta domstolen och civilrätten, Stockholm 1990, s. 181 ff.
Grönfors, K., Ställningsfullmakt och bulvanskap, Stockholm 1961
Grönfors, K., Ställningsfullmaktens yttergränser, JT 1990/91 s. 437 ff.
Herre, J., Den ställningsfullmäktiges behörighet NJA 2002 s. 244, Avtalslagen 90 år,
Stockholm 2005, s. 131 ff.
Hov, J., Avtalerett, 3 uppl., Oslo 1993
Johansson, L., Ställningsfullmakt i bank NJA 2001 s. 191 I och II, Avtalslagen 90 år,
Stockholm 2005, s. 143 ff.
Jørgensen, S., Fuldmagtsproblemer, Juristen 1968 s. 401 ff.
Jørgensen, S., Kontraksret. Bind 1, Århus 1971
Lehrberg, B., Avtalsrättens grundelement, Uppsala 2004
Lehrberg, B., Avtalstolkning, 4 uppl., Uppsala 2006
Lyng Andersen, L., Aftaleloven med kommentarer, 4 uppl., Köpenhamn 2005
Lyng Andersen, L., Hvad må en ledende (bank)medarbejder love kunderne – Er reglerne
om stillingsfuldmagt tidsvarende?, Julebog 2004, Juridisk Institut, s. 9 ff.,
artikeln finns även som bilaga i Lyng Andersen, L., Aftaleloven med
kommentarer, 4 uppl., Köpenhamn 2005
Lyng Andersen, L., Madsen, P. B. och Nørgaard, J., Aftaleloven med kommentarer, 2 uppl.,
Köpenhamn 1993
Lyng Andersen, L., Madsen, P. B. och Nørgaard, J., Aftaler og mellemænd, 3 uppl.,
Köpenhamn 1997
Millqvist, G., Ställningsfullmakt, toleransfullmakt och kombinationsfullmakt i Högsta
domstolens praxis under senare år, Festskrift till Ulf Bernitz, JT, Stockholm
2001, s 69 ff.
Spleth, P., Højesterets dom af 21. April 1969. Kontrakt – Fuldmagt – Retspleje, UfR (B) 1969
s. 243 ff.
Stang, F., Innledning til formueretten, 3 uppl., Oslo 1935

Stuevold Lassen, B., Kontraksrettslig representasjon, Oslo 1992
Tiberg, H., Dotevall, R., Mellanmansrätt, 9 uppl., Stockholm 1997
Woxholth, G., Avtaleinngåelse i og utenfor avtaleloven, Oslo 1995
Woxholth, G., Avtalerett, 5 uppl., Oslo 2003

Rättsfallsregister

Nytt juridiskt arkiv I, NJA:

1928 s. 57
1943 s. 316
1950 s. 86
1956 s. 656
1974 s. 706
1985 s. 717
1990 s. 591
1992 s. 168
1992 s. 782
1998 s. 304
2001 s. 191 I och II
2002 s. 244

Arbetsdomstolens domar, AD:

1994:11

Norsk Retstidende, NRt:

1981 s. 611

Rettens Gang, RG:

1966 s. 512 (Eidsivating)
1969 s. 279 (Oslo)
1983 s. 608 (Frostating)
1991 s. 520 (Ytre Sogn)

Ugeskrift for retsvæsen, UfR:

1969 s. 380 H
1976 s. 108 H
1980 s. 238 V
1983 s. 780 V
1991 s. 343 V
1994 s. 146 Ø
2002 s. 2644 H